

BiH ili ne BiH?

Izveštaj o povratku mlade
dijaspore na tržište rada u BiH

BiH ili ne BiH?

Izveštaj o povratku mlade dijaspore na
tržište rada u BiH

Sadržaj

PREGOVOR.....	5
SAŽETAK.....	7
UVOD.....	9
O anketi.....	10
O ovom izvještaju.....	11
Ograničenja i pristranosti.....	12
A. UKUPNI UZORAK: PREGLED.....	13
Obrazovanje.....	14
Zapošljavanje i tržište rada.....	14
Informacije o tržištu rada.....	16
Poduzetništvo.....	16
B. MIGRANTI U INOSTRANSTVU KOJI SE ŽELE VRATITI: PREGLED.....	17
Obrazovanje.....	17
Zapošljavanje i tržište rada.....	17
Informacije o tržištu rada.....	19
Motivacija za povratak.....	21
Preduslovi za povratak.....	21
Percipirane prepreke povratku.....	21
C. POV RATNICI: PREGLED.....	23
Obrazovanje.....	23
Zapošljavanje i tržište rada.....	24
D. STVARNOST POVRATKA NASPRAM OČEKIVANJA I PERCEPCIJA.....	25
Zaposlenje i tržište rada.....	26
Informacije o tržištu rada.....	28

Poduzetništvo.....	29
Nostrifikacija diploma.....	30
Motivisanost za povratak	31
Prepreke povratku	31
E. MIGRANTI KOJI SU SE VRATILI U BIH I PONOVO OTIŠLI.....	33
Tržište rada	33
Uslovi sa kojima se susrelo po povratku	34
Prepreke po povratku i razlozi za ponovno migriranje iz BiH	34
F. MIGRANTI U INOSTRANSTVU KOJI NE RAZMATRAJU POVRATAK: PREGLED	37
Prepreke povratku	37
G. DOPRINOSI RAZVOJU BIH	39
Kako dijaspora može doprinijeti razvoju BiH?	39
Postoji li reciprocitet dobiti i povratka?	40
H. ZAKLJUČCI	43
I. RAZMATRANJA POLITIKE	45
Sugestije za buduće istraživače.....	46

BiH ili ne BiH?
Izveštaj o povratku mlade dijaspore na tržište rada u BiH

Nermin Oruč
Ajla Alić
Sasha Barnes

Program zapošljavanja i zadržavanja mladih
Novembar 2011.

Predgovor

Ova publikacija je izrađena u okviru „Programa zapošljavanja i zadržavanja mladih“ u Bosni i Hercegovini koji je podržan od strane Kraljevine Španije kroz Fond za ostvarivanje milenijskih razvojnih ciljeva.

Autori se žele zahvaliti onima koji su doprinjeli upitniku i ovom izvještaju i naročito mladim ljudima u BiH i dijaspori koji su odvojili vrijeme da podijele svoje mišljenje sa nama putem upitnika. Zahvaljujemo se i Envesi Hodžić-Kovač i Lousi Vogiazides na njihovoj neprocjenjivoj pomoći u razvijanju i analiziranju upitnika. Takođe bismo se željeli zahvaliti Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice, Sektoru za iseljeništvo, Zavodima za zapošljavanje u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Distriktu Brčko, Agenciji za rad i zapošljavanje u BiH, Agenciji za posredovanje pri zapošljavanju “Posao.ba”, Agenciji za posredovanje pri zapošljavanju “Agencija Spektar”, Asocijaciji Alumni Centra za interdisciplinarnu postdiplomske Studije (ACIPS), Svjetskom univerzitetskom centru Bosne i Hercegovine, Brainrainprogramu Svjetskog univerzitetskog servisa Austrije i studentskom radiju eFM koji su omogućili da upitnik dopre do što šire publike.

Posebno se zahvaljujemo Sektoru za iseljeništvo MLJPI BiH za njihovu pomoć oko provođenja ankete i pripreme izvještaja. Aktivnosti koje obavlja ovaj sektor mogu biti od velike koristi mladim ljudima u dijaspori. U okviru svojih nadležnosti, Sektor za iseljeništvo, između ostalog, radi i na informisanju o pitanjima od značaja za iseljeništvo, te pruža stručnu pomoć u ostvarivanju i zaštiti prava pripadnika iseljeničtva u BiH. U cilju efikasnijeg izvršavanja ovih nadležnosti, Sektor, putem svoje web stranice¹, građanima BiH u inostranstvu pruža informacije o načinu rješavanja njihovih statusnih pitanja i ostvarivanju prava u BiH. Upit se može postaviti na e-mail adresu iseljenistvo@mhrr.gov.ba, nakon čega Sektor za iseljeništvo prikuplja potrebne informacije kroz saradnju sa nadležnim institucijama različitih nivoa vlasti u BiH i odgovor direktno šalje osobi koja je postavila upit. Odgovori na neka od najčešće postavljena pitanja mogu se naći u arhivi rubrike Pitajte - mi odgovaramo.²

1 <http://www.mhrr.gov.ba> (Iseljeništvo)

2 http://www.mhrr.gov.ba/iseljenistvo/Pitajte/Archive.aspx?template_id=18&pageIndex=1

Sektor za iseljništvo MLJPI je 2008. godine pripremio i objavio "Informativnu brošuru za bosanskohercegovačke iseljenike" koja se takođe nalazi na web stranici MLJPI.³ Brošura je vodič kroz sticanje prava vezanih za: državljanstvo BiH, lične dokumente, carinske olakšice, zdravstveno i penzijsko - invalidsko osiguranje, priznavanje inostranih školskih diploma i kvalifikacija u BiH, te glasanje izvan BiH.

Aktivnosti na informisanju koje sprovodi Sektor za iseljništvo mogu biti od pomoći mladim ljudima u dijaspori koji razmatraju povratak u BiH ili se susreću sa nekim drugim nepoznanicama i nejasnoćama vezanim za ostvarivanje svojih prava u BiH.

Sem ovih aktivnosti, mladim ljudima iz iseljništva može koristiti i praksa koju u ljetnim mjesecima organizuje Sektor za iseljništvo MLJPI. Praksa je predviđena za studente BiH porijekla iz dijaspore s ciljem da se upoznaju sa radom institucija u BiH, te da im pomogne da unaprijede znanje maternjeg jezika. U toku prakse studenti se bolje upoznaju sa funkcionisanjem institucija u BiH, radom Sektora za iseljništvo i MLJPI, kao i radom drugih institucija i nevladinih organizacija u BiH.

3 <http://www.mhrr.gov.ba/iseljenistvo/Publikacije/?id=915>

874 povratnika i mladih iz dijaspore su odgovorili na anketu koja je provedena pod potkroviteljstvom Programa zapošljavanja i zadržavanja mladih (YERP); prvo mapiranje potencijala za povratak migranata, reintegraciju u tržište rada, te doprinos razvoju Bosne i Hercegovine (BiH) od strane njene mlade dijaspore. Link ka online anketi, koja se sastojala iz kvantitativnih i kvalitativnih pitanja, poslan je organizacijama dijaspore, te pojedincima širom svijeta. Rezultat ankete, uključujući demografske karakteristike migranata; motivaciju za i prepreke njihovom povratku i reintegraciji u BiH tržište rada; veze sa i identifikacija sa njihovom domovinom; te usporedbe kroz grupe, su nešto što je ovaj izvještaj analizirao. Cilj ovog izvještaja je da identifikuje izazove i prilike za mladu dijasporu da bi se uspješno vratila u BiH (uz fokus na BiH tržište rada) kao i da identifikuje interes i motivaciju da doprinesu njenom razvoju bilo da su zainteresovani za povratak ili ne.

Prezentirani su zaključci i preporuke, uključujući moguće mjere za:

1. privlačenje mlade dijaspore radi povratka;
2. uspješnu integraciju na tržište rada po povratku;
3. potpuno privlačenje i ubiranje doprinosa migranata koji su iskazali interes da doprinesu bez trajnog ili fizičkog povratka u zemlju.

Migracije su vijekovima oblikovale Bosnu i Hercegovinu. Najskorije masovne migracije su rezultat rata tokom 1990-tih godina, koji je vodio internom raseljavanju 25% populacije BiH, te migraciji izvan državnih granica drugih 25% populacije. Nakon rata, iako su se mnogi migranti vratili kućama, drugi su nastavili napuštati BiH radi posla, studija, i radi spajanja sa članovima porodice koji su u inostranstvu. Prema podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, procjenjuje se sada da 1,67 miliona Bosanaca i Hercegovaca živi u inostranstvu.¹ Iako nije proveden zvanični popis stanovništva od 1991. godine, procjena stanovnika Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine za juni 2010. godine je da u BiH trenutno živi 3,84 miliona, što sugeriše da je gotovo 43% mogućeg ljudskog kapitala BiH izvan zemlje². Kako se svijet globalizira i ponuda i potražnja za privlačnom radnom snagom briše državne granice, sve države se suočavaju sa izazovom i kako da zadrže svoju sopstvenu radnu snagu i da privuku radnu snagu iz zemalja izvan svojih državnih granica.³ Vitalan korak ka pripremi zemlje za budućnost je mapiranje njenog ljudskog kapitala, kako unutar zemlje tako i izvan njenih granica. Putem angažovanja pripadnika dijaspor, ambasadora izvan državnih granica zemlje svog porijekla, mogu se otvoriti vrata globalnog rada, istraživanja i finansijskih tržišta.

Ova anketa dijasporo proistekla je iz ciljeva Programa zapošljavanja i zadržavanja mladih (YERP) a posebno programskog cilja da se maksimizira pozitivni uticaj migracija mladih, istovremeno minimizirajući uticaj neregularnih migracija. Kako je iskustvo mladih ljudi iz dijasporo u migraciji dalo mladima iz Bosne i Hercegovine pristup novim vještinama, iskustvu i znanju? Kako BiH može olakšati njihovu reintegraciju u državi ukoliko se žele vratiti? Kako ovaj skup talenta može da se iskoristi od strane BiH za njen sopstveni razvoj?

Putem ove ankete, koja je provedena u partnerstvu sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice, Sektorom za dijasporo, YERP je stekao početno razumijevanje mišljenja mladih ljudi o izazovima koje predstavlja povratak u BiH. Budući da je fokus YERP-a na zapošljavanju i zapošljivosti, i anketa i ovaj izvještaj su se primarno fokusirali na povratak migranata

1 Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Sektor za imigraciju "Profil migracija Bosne i Hercegovine za 2010. godinu" <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/strateski/?id=6157>

2 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, "Demografija 2010", http://www.bhas.ba/tematskibilteni/DEM_2010_001_01-bh.pdf

3 Nikolić, Mraović & Čosić "Brain Gain-Kako vratiti, zadržati i dovesti stručnjake u BiH", ACIPS, 2010.

i reintegraciju u tržište rada iako, takođe, imaju za cilj da prikupe relevantne informacije o punom spektru potencijala dijasporne, te da se koriste kao jedan od alata za razvoj adekvatnih politika koje će se sugerisati putem YERP-a.

O ANKETI

Kako bi se ispunio mandat programa da se zainteresovanim migrantima iz dijasporne daju informacije o tržištu rada u BiH, kreirana anketa je pokušala istražiti sljedeće:

- informacije o porijeklu i istorijatu migranata koji su zainteresirani za povratak u BiH,
- status zaposlenosti i integracije onih povratnika iz dijasporne koji su trenutno u BiH,
- motivacije i prepreke kontrolne grupe od onih koji nisu zainteresirani za povratak u BiH, oni koji su ponovo migrirali nakon povratka u BiH,
- mjera u kojoj su sve grupe bile ili su trenutno informirane o tržištu rada u BiH.

Dvojezična anketa, koja je bila je na raspolaganju i na lokalnim jezicima i na engleskom jeziku, pripremljena je uz korištenje SurveyMonkey, online alata za kreiranje anketa. Svi ljudi BiH porijekla u dijaspori, kao i povratnici iz dijasporne koji žive u BiH su bili pozvani da odgovore na pitanja, koja su vezana za njihovu migraciju iz BiH i, kada je to primjenjivo, povratak. Potencijalni učesnici su kontaktirani putem "snowball" uzorkovanja. Sektor za dijasporu MLjPI, Zavodi za zapošljavanje u Federaciji, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu, kao i brojne web stranice u BiH i dijaspori⁴ objavile su online anketu u periodu od šest sedmica tokom perioda od decembra 2010. godine do polovine januara 2011. godine. Anketa se sastojala od niza pitanja sa mogućnošću izbora jednog ili više odgovora, pružajući prostor za ispitanike da pišu komentare ili mišljenja o nekim od pitanja. Pitanja su obuhvatala demografske karakteristike, obrazovni i stručni status i iskustvo, kao i iskustvo povratka i namjere.⁵

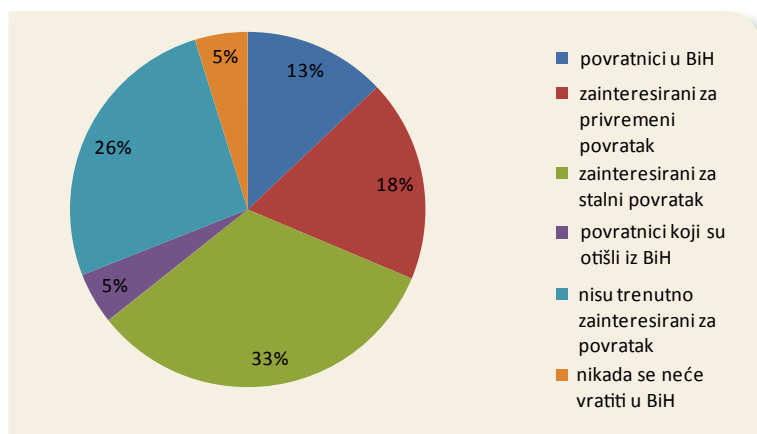
Na prvo pitanje ankete "Da li razmišljate o povratku u BiH?" odgovorilo je 1.545 ispitanika (jedinstvenih IP adresa), dok je preostalih 30 pitanja popunilo 874 osobe. Ova grupa od 874 ispitanika, za svrhe analize, je podijeljena u četiri podkategorije: migrante zainteresovane za privremeni ili stalni boravak 449 (51 %)⁶ migrante koji ne razmatraju povratak u BiH 271 (31%), povratnike koji borave u BiH 113 (13 %) i one koji su se vratili u BiH ali koji su ponovo migrirali 41 (5%). Ove podkategorije su prikazane na dijagramu koji slijedi.

4 Anketa je takođe bila postavljena na web stranicama Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, Sektora za dijasporu www.mhrr.gov.ba, web stranicama svih Zavoda za zapošljavanje u BiH, Federaciji BiH www.fzzz.ba, Republici Srpskoj www.zzrs.org, Brčko Distriktu, www.zzzbrcko.org, Agenciji za rad i zapošljavanje BiH www.arz.gov.ba, Agenciji za posredovanje pri zapošljavanju "Posao.ba", www.posao.ba, Agenciji za posredovanje pri zapošljavanju "Agencija Spektar" www.agencijaspektar.com, Sarajevo-x.com, www.sarajevo-x.com, ACIPS www.acips.ba, Svjetskom univerzitetskom servisu Bosne i Hercegovine www.sus.ba, Programu priliva pameti Svjetskog univerzitetskog servisa Austrije www.braingainprogram.org, Studentskom radiju eFM, www.efm.ba

5 Rezultati ankete, posebno na lokalnim jezicima i na engleskom, su dostupni u različitim formatima datoteka za analizu, uključujući Excel sa pivot tabelama, SPSS datoteke i STATA datoteke. Svaki format ima dvije vrste skupova podataka, jedan sa originalnim podacima kodiran od strane SurveyMonkey alata, a drugi koji je prekodiran za svrhe posebnih statističkih analiza.

6 Svi postotci su zaokruženi na veći broj.

DIJAGRAM 1.1 PODJELA UKUPNOG UZORKA PREMA NAMJERAMA VEZANIM ZA POVRATAK

O OVOM IZVJEŠTAJU

Ovaj dokument je podijeljen na osam odjeljaka koji analiziraju kvantitativne rezultate ankete.

- A)** Prvo smo predstavili ključne karakteristike ukupnog uzorka, iza čega slijedi,
- B)** odjeljak koji se fokusira na grupu migranata koji žive u dijaspori, koji razmatraju privremeni ili trajni povratak u BiH i
- C)** prezentacija iskustava mladih ljudi koji su se vratili u BiH.
- D)** Onda smo uporedili očekivanja ove grupe sa uslovima sa kojima su se povratnici suočili po povratku u BiH i pokušaju da se reintegrišu.
- E)** Kratak pregled najmanje grupe ispitanika – mladih ljudi koji su se vratili iz dijaspore ali su ponovo migrirali (5%).
- F)** Izvještaj se onda fokusira na 31% ispitanika koji su rekli da ne namjeravaju da se vrate (*“Nikad neću razmatrati povratak”* zajedno sa *“Trenutno ne razmatram povratak”*).
- G)** Konačno, mapirali smo doprinos razvoju za sve grupe,
- H)** i saželi zaključke.
- I)** Data su inicijalna razmatranja politike kao i preporuke za dalje istraživanje.

Kako bi se pružio dodatni uvid u analizu kvantitativnih odgovora, odgovori na pitanja otvorenog tipa su uključeni u tekstualna polja i protežu se kroz izvještaj.

OGRA NIČENJA I PRISTRANOSTI

Glavno ograničenje bilo koje online ankete, uključujući ovu, jeste teškoća u postizanju zadovoljavajuće zastupljenosti željene demografije. Međutim, ankete poput ove, kada dijaspora jedne države živi u brojnim državama odredišta, ne može se, iz praktičnih razloga, provesti na bilo koji drugi način. Zbog toga se nedostaci takvog metoda moraju prihvatiti ako se želi proučavati ova ciljna populacija.

Stoga, možemo očekivati tri glavne vrste pristrasnosti kao rezultat ove ankete. Prvo, postoji problem odabira uzorka kod online anketa tj. da samo oni pojedinci koji koriste internet predstavljaju potencijalne ispitanike. Uzorak je obično sklon ka obrazovanim pojedincima.

Drugo, pretpostavka je da voljnost učestvovanja u ovakvoj anketi jeste proporcijalan stepen u kojem pojedinci održavaju veze sa svojom domovinom. Iz tog razloga, rezultati mogu biti blago naklonjeni ka većoj vjerovatnoći povratka i/ili doprinosa nego što je to tipično.

Konačno, postoji nekoliko pitanja koja treba uzeti u obzir kada se tumače kvantitativni rezultati ove specifične ankete. Prvo, u većini pitanja, bilo je moguće odabrati više od jedne opcije, čak i kada se odgovori međusobno isključuju. Pored toga, skale koje se ovdje koriste nisu uvijek potpuno jasne i otvorene su za tumačenje. Pored toga, divergentne liste opcija su predstavljene različitim vrstama migranata, i za različite jezičke opcije, što čini teškim poređenje odgovora, čak i za ista pitanja u različitim anketama.

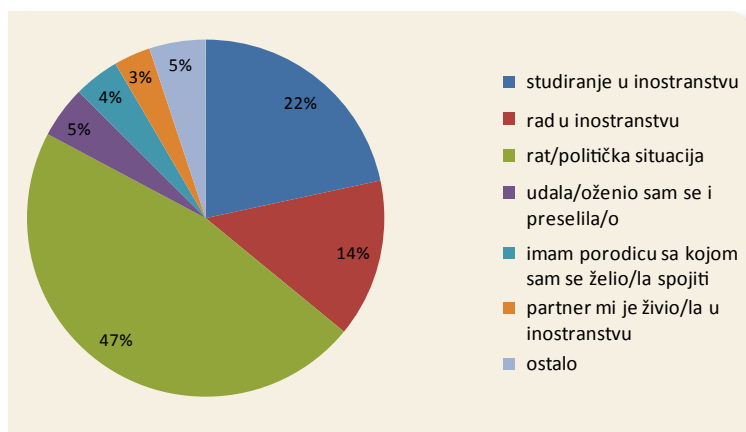
Međutim, uzevši u obzir svako od ovih pitanja, poduzet je napor da se kreiraju pouzdane varijable za analizu, te stoga autori mogu tvrditi, bez kvalificiranja, da su rezultati analize prikazane u narednim odjeljcima izvještaja nešto što se može smatrati pouzdanim, usprkos ograničenjima ankete.

A.

Ukupni uzorak: Pregled

Ukupno, kod svih vrsta migranata, prosječna starost ispitanika je bila 32 godine, period koji je protekao od migracije iz BiH je 15 godina (stoga, prosječno, emigrirali su 1996. godine) a njihova prosječna starost u vrijeme migracije je bila 18 godina. Ovaj uzorak čini 42% žena i 58% muškaraca. Kao vodeći razlozi koji su navedeni kao razlozi za napuštanje BiH su: ratna politička situacija (47%), studiranje u inostranstvu (22%) i rad u inostranstvu (14%). Razlozi za napuštanje BiH su prikazani u dijagramu koji slijedi.

DIJAGRAM 2.1. RAZLOZI ZA MIGRIRANJE IZ BIH ZA UKUPNI UZORAK

Trenutno, ispitanici žive u BiH (19%), SAD (16%), Austriji (14%), Njemačkoj (11%), Švedskoj (6%) i Holandiji (5%).

48% od svih ispitanika ima samo BiH državljanstvo, dok znatan dio migranata (43%) u dijaspori ima i BiH i državljanstvo države odredišta, dok 9% ima samo strano državljanstvo.

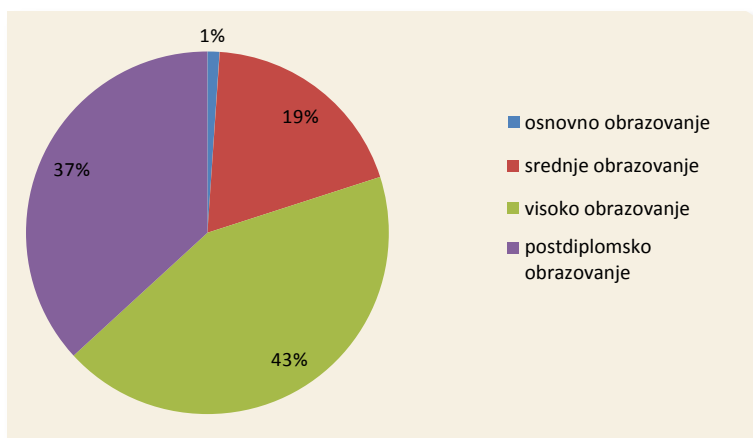
U pogledu izbora jezika, možemo vidjeti da od 874 ispitanika, 29% njih je odabralo da popuni anketu na engleskom jeziku. Ovo nije iznenađujući rezultat kod ispitanika koji borave

u inostranstvu, ali je zanimljivo da je 19% osoba koje su se vratile i trenutno borave u BiH odabralo popuniti upitnik na engleskom jeziku.

OBRAZOVANJE

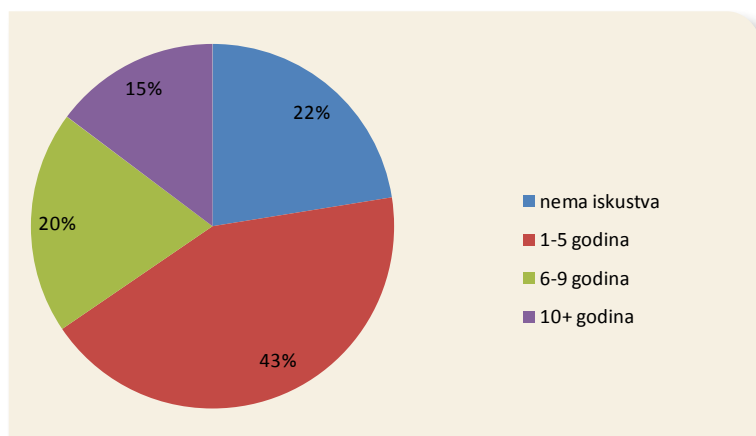
Većina ispitanika ima najmanje visoko obrazovanje. Samo 1% ispitanika ima samo osnovno obrazovanje, dok je 19% ispitanika okončalo obrazovanje na nivou srednje škole. 37% ispitanika je odgovorilo da imaju stepen obrazovanja iznad dodiplomskog (magisterij, doktorat ili postdoktorske studije). Međutim, ovo je očekivana pristranost anketa putem interneta, pošto, uopćeno govoreći, mlađe obrazovanije populacije su te koje su korisnici interneta. Na dijagramu koji slijedi prikazani su stepeni obrazovanja migranata.

DIJAGRAM 2.2 STEPENI OBRAZOVANJA UKUPNOG UZORKA

ZAPOŠLJAVANJE I TRŽIŠTE RADA

78% uzorka izvještava da su imali radno iskustvo, od čega najveći broj (43% ima od 1 do 5 godina radnog iskustva). Takođe, 74% svih onih koji imaju radno iskustvo su ga stekli izvan BiH, iako 26% navodi da su stekli određeno radno iskustvo u BiH prije inicijalne migracije. Ovi podaci su prikazani na dijagramu koji slijedi.

DIJAGRAM 2.3 RADNO ISKUSTVO SVIH ISPITANIKA

Sektori u kojima najveći broj ispitanika ima radno iskustvo su prikazani u tabeli koja slijedi: menadžment i IT su odgovori koje je odabrala većina ispitanika.

TABELA 2.1. OBLAST RADNOG ISKUSTVA ZA UKUPNI UZORAK PO BROJU ISPITANIKA

	POVRATNICI	ZAINTERESIRANI ZA POVRATAK *	VRATILI SE I OTIŠLI	NISU ZAINTERESIRANI ZA POVRATAK	UKUPNO
Računovodstvo i finansije	17	26	6	15	64
Oglašavanje i marketing	12	46	4	7	69
Poljoprivreda, ribarstvo, šumarstvo	4	4	1	3	12
Umjetnost i dizajn	7	25	3	17	52
Prodaja	18	44	5	13	80
Istraživanje	18	53	4	5	80
Bankarstvo, finansijske usluge, osiguranje	18	33	6	6	63
Građevinarstvo	3	39	1	10	53
Obrazovanje i dječija zaštita	15	26	3	7	51
Inženjerstvo	3	23	1	22	49
Menadžment	34	78	11	21	144
Zdravstvena zaštita	4	22	3	8	37
Ljudski resursi/Zapošljavanje	15	32	5	28	80
IT	22	61	7	14	104

* Povratak se odnosi i na privremeni i na trajni povratak.

INFORMACIJE O TRŽIŠTU RADA

Ispitanici vjeruju da su glavni načini pronalaženja *informacija* o prilikama za zaposlenje putem Zavoda za zapošljavanje, novina i web portala. Da bi se stvarno pronašao posao, najučinkovitiji načini su putem preporuka prijatelja i porodice (53%) ili putem direktnog kontakta sa željenim poslodavcem (50%), interneta (37%), oglasa u BiH novinama (20%), dok samo 4% ispitanika vidi Zavode za zapošljavanje kao učinkovit izvor zaposlenja. Ovo sugerira da su kontakti od presudnog značaja za uspjeh u BiH.

DIJAGRAM 2.2 NAJBOLJI KANALI ZA PRONALAZENJE ZAPOSLENJA U BIH ZA UKUPNI UZORAK

	BROJ ISPITANIKA	POSTOTAK ISPITANIKA
Zavodi za zapošljavanje	38	4%
Internet	323	37%
Oglasi u BiH novinama	178	20%
TV, radio	43	5%
Direktni kontakt sa poslodavcima	433	50%
Preporuke prijatelja i porodice	466	53%

PODUZETNIŠTVO

Odjeljak o poslu i samozaposlenju je integrisan u ovu anketu. 8% migranata u dijaspori su samozaposleni i imaju iskustvo u vođenju vlastitog poduzeća u državi u kojoj borave, dok je samo 3% vodilo vlastito poduzeće prije migracije u inostranstvo. Od migranata koji borave u inostranstvu a koji su zainteresovani za privremeni ili stalni povratak, 32% navodi da bi bili zainteresirani za pokretanje poduzeća ako bi se vratili u BiH. 2% povratnika vodi svoja sopstvena poduzeća.

Ključni zaključci za ukupni uzorak

- Mlada BiH dijaspora je visoko obrazovana: 80% ispitanika su osobe sa završenim visokim obrazovanjem i postdiplomskim obrazovanjem.
- 48% svih ispitanika ima samo BiH državljanstvo, 43% migranata u dijaspori ima i BiH i državljanstvo države odredišta, dok 9% ima samo strano državljanstvo.
- 51% ukupnog uzorka iskazuje namjeru da se vrati, od čega 64% ima za cilj stalni povratak.
- Određeni stepen radnog iskustva prije inicijalne migracije steklo je 26% migranata u inostranstvu koji su zainteresirani za privremeni ili trajni povratak, 35% povratnika koji žive u BiH i 56% povratnika koji su ponovno migrirali. Stoga su ove osobe, u određenoj mjeri, upoznate sa tržištem rada u BiH.
- Glavni razlog za napuštanje BiH kod anketiranih je bila prisilna migracija uslijed rata (47%). Iz ovog razloga, motivacija/želja za povratkom u BiH i da se doprinese njenom razvoju može se usko vezivati sa nostalgijom i razvojnim ciljevima.

B.

Migranti u inostranstvu koji se žele vratiti: Pregled

U ovom odjeljku, predstavljamo mišljenja mladih Bosanaca i Hercegovaca u dijaspori koji razmatraju povratak u BiH bilo privremeno ili trajno. Kod ovog uzorka od 449 ispitanika, 35% su žene, a 65% muškarci. 37% su udati/oženjeni, 32% su samci a 19% ima partnera. 61% ima djecu.

Prosječni neto mjesečni prihod ispitanika je 798 EUR a prosječni mjesečni neto prihod domaćinstva je 2,869 EUR – na ove brojke je sigurno uticao postotak studenata (21%) koji bez sumnje imaju niže prihode. Prosječno domaćinstvo kod ove grupe ima 2,9 članova.

U pogledu njihovih namjera za povratak, 36% njih je izjavilo da bi se privremeno vratilo, dok je 64% odgovorilo da bi se trajno vratilo. Prosječno, migranti imaju namjeru da se vrate za oko 2,3 godine. 32% migranata bi se vratilo samo, 27% bi se vratilo sa partnerom i djecom, a 14% bi se vratilo sa partnerom.

Demografske karakteristike pokazuju da 38% migranata zainteresiranih za povratak ima samo BiH državljanstvo, dok 51% ima i BiH državljanstvo i državljanstvo države odredišta. Značajan dio ispitanika ima samo strano državljanstvo (11%). Povratak migranata u ovoj posljednjoj grupi i njihov pristup tržištu rada, prema BiH zakonodavstvu, bi bio uslovljen njihovim dobijanjem boravišne dozvole i dozvola za rad koje se zasnivaju na kvotama, uz produžavanja na godišnjem nivou dok su na teritoriji BiH. Kao alternative ovome, u zavisnosti da li im to dopušta država njihovog migriranja, mogu odabrati da podnesu zahtjev za BiH državljanstvo. Nosioци dvojnog državljanstva se na teritoriji BiH tretiraju kao BiH državljani.

OBRAZOVANJE

Većina ispitanika ima stepen obrazovanja iznad srednjeg. Samo 2% ispitanika ima samo osnovno obrazovanje, dok 21% njih ima srednje obrazovanje. Ovdje, manji broj ispitanika ima postdiplomsko obrazovanje (33%), od prosjeka za sve ispitanike (37%).

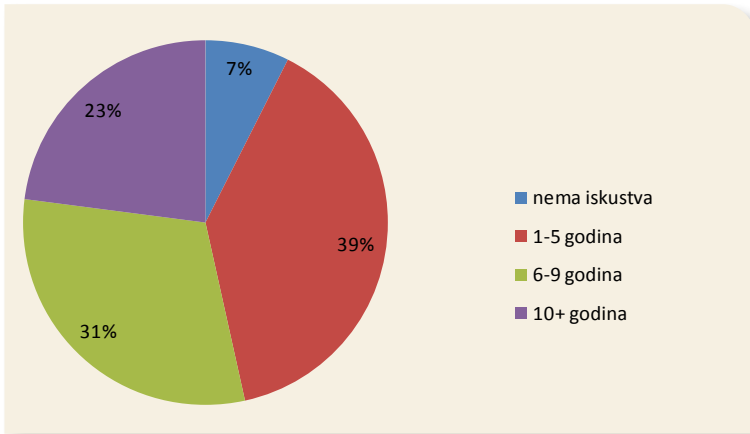
ZAPOŠLJAVANJE I TRŽIŠTE RADA

93% ispitanika ima određeno radno iskustvo. Između njih, najveći postotak (39%) ima 1 do 5 godina radnog iskustva. 74% svih koji imaju radno iskustvo su ga stekli izvan BiH, dok je

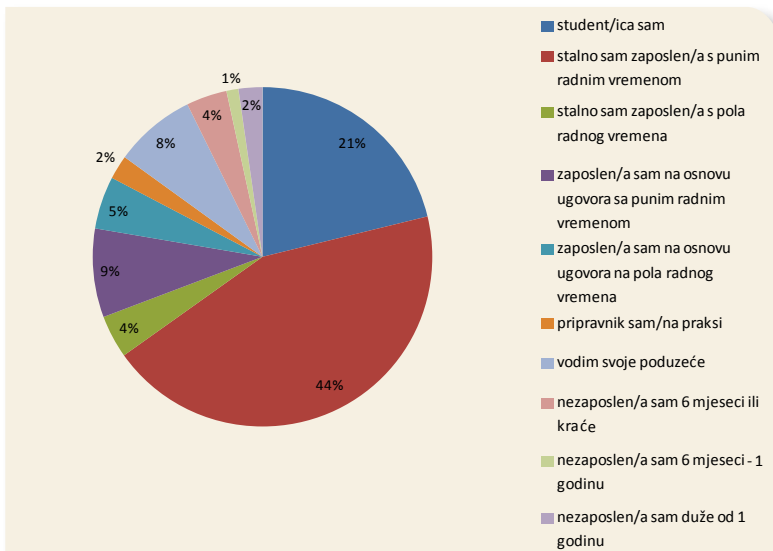
26% steklo radno iskustvo prije migriranja iz BiH.

44% migranata u inostranstvu zainteresovanih za povratak su stalno zaposleni sa punim radnim vremenom, 21% su studenti, 8% navodi da vode svoje sopstveno poduzeće, a 7% su nezaposleni.

DIJAGRAM 3.1 BROJ GODINA RADNOG ISKUSTVA MIGRANATA ZAINTERESIRANIH ZA POVRATAK

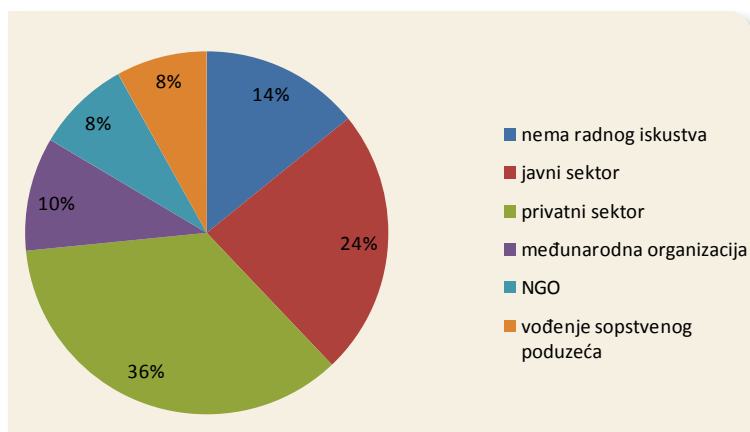

DIJAGRAM 3.2 PODJELA SADAŠNJEG ZAPOSLENJA MEĐU MIGRANTIMA ZAINTERESIRANIM ZA POVRATAK

Sektori u kojima migranti iz ove grupe imaju radno iskustvo stečeno u inostranstvu su sljedeći: privatni sektor (36%), javni sektor (24%), međunarodne organizacije (10%), NVO (8%) i vođenje sopstvenog poduzeća (8%). 14% migranata još nisu bili aktivni na tržištu rada.

DIJAGRAM 3.3 RADNO ISKUSTVO PO SEKTORIMA ZA MIGRANTE KOJI SU ZAINTERESIRANI ZA POVRATAK

Migranti koji iskazuju interes za povratak na BiH tržište rada, bilo privremeno ili trajno, zainteresirani su za pronalaženje posla u sljedećim oblastima: menadžment (26%), javni sektor i vlada (21%), prodaja (19%), administrativni poslovi (14%), nauka (14%), turizam i ugostiteljstvo (11%) i ljudski resursi/regrutiranje kadrova (11%). Prosječno, minimalna neto plaća koja bi bila potrebna migrantima zainteresiranima za povratak u BiH da razmotre zaposlenje u BiH je nešto iznad 1,500 EUR.

“JEDNOSTAVNO NE ZNAM KOJI BI IZVOR BIO NAJVJERODOSTOJNIJI ZA DOBIJANJE OVAKVIH INFORMACIJA (O TRŽIŠTU RADA U BIH)”

INFORMACIJE O TRŽIŠTU RADA

Odgovori sugerišu da mladim ljudima u dijaspori nisu date informacije o tržištu rada. Samo 6% zainteresiranih migranata ima informacije o potražnji na tržištu rada u različitim općinama u BiH, 9% ima informacije o uslugama koje pružaju Zavodi za zapošljavanje u BiH, a 11% ima pristup informacijama o potražnji za radom u njihovoj struci. 21% zainteresiranih migranata tvrdi da ima pristup informacijama o tome kako pronaći slobodna radna mjesta. 26% zainteresiranih za povratak u BiH je steklo radno iskustvo u BiH prije migracije. Iako će ova grupa imati neke informacije o tržištu rada u BiH njihovo znanje je potrebno ažurirati i potrebno je da budu ponovno upoznati sa sistemom socijalne zaštite u BiH za nezaposlene i u pogledu zdravstvene zaštite.

“NE POSTOJE INFORMACIJE O TRŽIŠTU RADA”

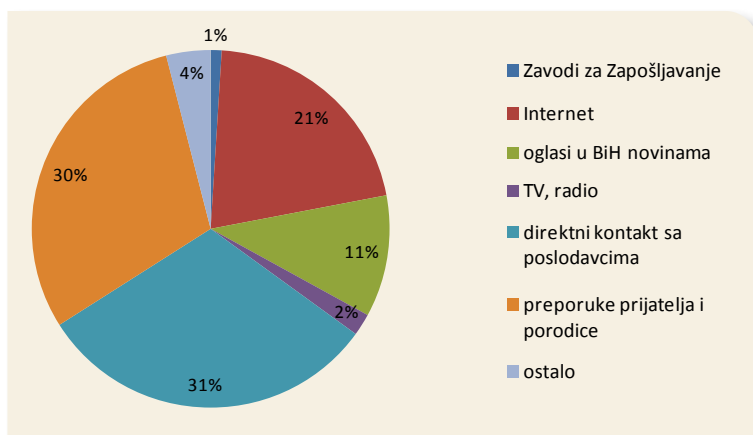
Dodatna pitanja o informacijama koje su pripadnici dijaspore zainteresirani da dobiju, takođe su uključena u anketu. Tabela koja slijedi predstavlja informacije koje dijaspora koja se želi vratiti i pronaći posao u državi porijekla najčešće traži.

TABELA 3.1 INFORMACIJE POTREBNE ILI TRAŽENE OD STRANE MIGRANATA U DIJASPORI ZAINTERESIRANIH ZA POVRATAK

ODGOVOR	BROJ	POSTOTAK
Informacije o pronalaženju slobodnih radnih mjesta	244	54%
Informacije o potražnji za radnom snagom u mojoj struci	258	58%
Informacije o tržištu rada u različitim općinama u BiH	220	49%
Kanali traženja zaposlenja	218	49%
Kako pribaviti lične dokumente	108	24%
Informacije o koristima socijalne zaštite (zdravstveno i penziono osiguranje te povlastice za vrijeme nezaposlenosti)	186	41%
Informacije o uslugama koje pružaju Zavodi za zapošljavanje	183	41%

Kada su upitani da li bi se registrirali u javnoj službi za zapošljavanje, 37% je odgovorilo da bi se registrirali, dok 32% ne bi, a 31% je navelo da ne znaju bi li se registrirali. Pitanje vezano za raspoloživost informacija o podršci i uslugama koje pružaju Zavodi za zapošljavanje otkrivaju da samo 9% migranata zainteresiranih za povratak ima pristupa takvim informacijama te, stoga, nisu upoznati sa prednostima koje se stiču registriranjem kod Zavoda za zapošljavanje po povratku u BiH. Dalje, dijaspora koja je zainteresirana za povratak da bi radila u zemlji porijekla, ne smatra Zavode za zapošljavanje pouzdanim izvorima za pronalaženje zaposlenja. Umjesto toga, očekivali bi da se oslone na direktne kontakte sa poslodavcima (31%), preporuke prijatelja i rodbine (30%), i internet (21%). Dijagram koji slijedi prikazuje mišljenja migranata o najpouzdanijim načinima pronalaženja zaposlenja.

DIJAGRAM 3.4 POUZDANI IZVORI ZA PRONALAŽENJE ZAPOSLENJA

MOTIVACIJA ZA POVRATAK

Na pitanje "Koji bi bili vaši motivi za povratak?" anketirani su pozvani da odaberu jedan ili više prethodno datih odgovora. 47% navodi da su motivisani za povratak kako bi "pomogli da se ponovo izgradi moja zemlja," 42% zato "prijatelji i porodica žive u BiH," 32% "da odgajam djecu u BiH," i "ovdje gdje sada živim ne osjećam se kao kod kuće (28%)." Odgovori na ova pitanja sugeriraju da, usprkos dužini vremena od inicijalne migracije (u prosjeku 15 godina), nostalgija i želja da se doprinese BiH razvoju ostaju pokretački faktori koji utiču na mladu dijasporu da se vrati i pokuša integrisati. Najmanje bitni motivi za povratak uključuju: *želim pronaći/našao(la) sam suprugu iz BiH* (8%), *"da radim na svojim jezičkim sposobnostima BiH jezika"* (5%) i *"nezaposlen(a) sam i ne mogu pronaći posao u državi sadašnjeg boravka"* (1%).

"SVI MOJI PRIJATELJI I PORODICA ŽIVE U BOSNI I HERCEGOVINI. STEKAO SAM UNIVERZITETSKO OBRAZOVANJE U SAD TAKO DA BI BILO NORMALNO VRATITI SE U BOSNU I HERCEGOVINU I POKUŠATI KORISTITI MOJE ZNANJE I ISKUSTVO I ŽIVJETI SA LJUDIMA KOJE VOLIM."

"NISAM STVARNO SIGURAN KADA, ALI PLANIRAM DA SE VRATIM MAKAR NA NEKOLIKO GODINA TAKO DA MOJA DJECA (JOŠ IH NEMAM) MOGU ODRASTI U BIH I NAUČITI JEZIK."

"TO JE MOJA ZEMLJA I USLJED STUDIJA U EVROPI I MOG ISKUSTVA, MOGU OVO PODIJELITI SA SVOJOM ZEMLJOM. POMOĆI ORGANIZACIJAMA I GRADNJI MOSTOVA IZMEĐU EVROPE I BIH."

PREDUSLOVI ZA POVRATAK

Traženo je da migranti opišu osnovne uslove koji bi im bili potrebni da bi se mogli vratiti. 40% navodi da žele posao u svojoj struci, 38% njih treba stambeno rješenje, 27% treba penziono osiguranje, 22% traži obrazovanje za svoju djecu, a 15% nema uopće preduslova.

"ŽELIO BIH SE VRATITI U DOMOVINU. POTREBNO MI JE DA NAĐEM POSAO U STRUCI KAKO BIH MOGAO IZDRŽAVATI PORODICU I OTPLATITI STUDENTSKI KREDIT."

PERCIPIRANE PREPREKE POVRATKU

Migranti koji razmatraju povratak u državu vide spektar mogućih prepreka, koje uključuju pronalaženje zaposlenja u struci (30%), uopće pronalaženje zaposlenja (25%), nezadovoljavajuća politička situacija u državi (25%), nezadovoljavajuće ekonomsko i poslovno okruženje u državi (24%) i nivo plata (23%). Prepreke povratku do kojih je najmanje stalo: predugo sam izvan BiH (6%), prijatelji i porodica žive izvan BiH (6%), i nepoznavanje domaćih jezika (8%).

Ključni zaključci za migrante u inostranstvu koji se žele vratiti

- 36% zainteresiranih migranata bi se privremeno vratilo dok je 64% odgovorilo da bi se trajno vratili. Prosječno, namjeravaju da se vrate za približno 2,3 godine.
- 44% migranata u dijaspori zainteresiranih za povratak ima 1 – 5 godina radnog iskustva, što sugerira da su zainteresiraniji za povratak u BiH od onih sa dužim radnim iskustvom. Mogući razlozi za ovo su ti da su ljudi sa manje radnog iskustva mobilniji na globalnom tržištu rada kao i privučeni otkrivanjem novog tržišta rada.
- Migranti su zainteresirani za dobijanje zaposlenja u BiH u menadžmentu; javnom sektoru i vladi; prodaji; i prodaji i administrativnoj podršci.
- 37% navodi da bi se registrirali kod Zavoda za zapošljavanje, dok 32% ne bi, a 31% navodi da ne zna da li bi se registrirali. Pitanje vezano za raspoloživost informacija o podršci i uslugama koje pružaju Zavodi za zapošljavanje otkriva da samo 9% migranata zainteresiranih za povratak ima pristup ovim informacijama, te stoga, nisu upoznati sa koristima koje se ostvaruju registriranjem kod Zavoda za zapošljavanje po povratku u BiH.
- Popularni motivi za povratak su “pomoći da se ponovo izgradi moja zemlja,” zato što “prijatelji i porodica žive u BiH,” “da odgajam djecu u BiH,” i “ne osjećam se kao kod kuće ovdje gdje sada živim”.
- Većina ispitanika u ovoj grupi ima fakultetsko obrazovanje i širok spektar vještina i radnog iskustva. Ovaj rezultat, u kombinaciji sa kvalitativnim odgovorima na pitanje o stručnom iskustvu i vještinama koje bi ponudili BiH tržištu rada, pokazuje koliko je velik potencijal mlada dijaspora za BiH i za ekonomski razvoj zemlje.

Povratnici: Pregled

Ovaj odjeljak daje sažetak karakteristika mladih ljudi koji su se vratili u BiH (13% uzorka). Sljedeći odjeljak će dati više detalja o povratnicima i uporediti njihova iskustva stvarnog povratka sa očekivanjima migranata u inostranstvu koji razmatraju povratak.

Prosječna starost povratnika koji su učetovali u ovoj studiji je 33 godine. U pogledu bračnog statusa povratnika, 45% su u braku, 26% su samci, a 13% ima partnera. 59% povratnika nema djecu, a 54% se vratilo samo, dok se 16% vratilo sa supružnikom i djecom, a 13% sa roditeljima. Prosječan mjesečni neto prihod ovih ispitanika je 625 EUR, dok je prosječni neto prihod domaćinstva 830 EUR, sa prosječnim brojem članova domaćinstva od 2,1. Prosječno vrijeme koje su povratnici proveli u BiH od povratka je 4,8 godina.

Među grupom povratnika koji trenutno borave u BiH, samo 1% ima samo strano državljanstvo. Povratnici samo sa BiH državljanstvom čine do 50%, a oni sa dvojnim državljanstvom 49%.

OBRAZOVANJE

Samo 1% ispitanika ima osnovno obrazovanje, dok 18% ima srednje obrazovanje. Ovdje, čak više osoba ima postdiplomski stepen obrazovanja (44%) nego prosjek svih ispitanika (37%). Udio povratnika koji su nostrificirali svoje diploma koje su stekli u inostranstvu je vrlo nizak, dok se najveći dio ispitanika sastoji od onih koji čak nisu ni pokušali nostrificirati svoje diplome: 44% povratnika iz ovog uzorka je pokušalo nostrificirati diplomu, a samo 15% od njih je u tome uspjelo.

ZAPOŠLJAVANJE I TRŽIŠTE RADA

U ovoj grupi, 71% ispitanika ima određenog radnog iskustva, a 70% onih koji imaju radno iskustvo su ga stekli izvan BiH. 61% onih koji trenutno borave u BiH navode da su zaposleni, dok znatan udio (39%) je nezaposlen. 41% trenutno zaposlenih ima stalni ugovor o radu sa punim radnim vremenom, dok 10% ima privremeni ugovor o radu sa punim radnim vremenom, a 9% su u stalnom zaposlenju sa pola radnog vremena.

“BIO SAM OVDJE 3 MJESECA, I NIŠTA NISAM NAŠAO. NADAO SAM SE DA ĆU NAĆI POSAO, POŠTO IMAM ODLIČNO OBRAZOVANJE, ALI SAM SVE VIŠE BIVAO RAZOČARAN MOĆI DOBROG OBRAZOVANJA I ŽELJOM ZA KONTINUIRANIM UČENJEM, MOJA NADA ZA PRONALAZENJE ZAPOSLENJA BEZ VEZA POSTAJE SVE MANJA.”

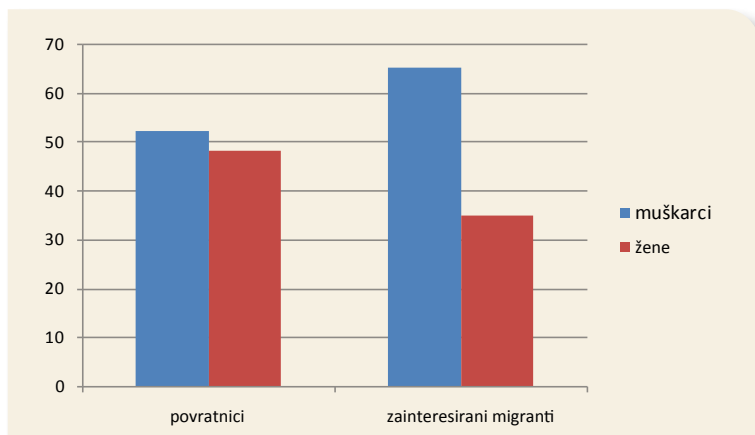
D.

Stvarnost povratka naspram očekivanja i percepcija

Ovaj odjeljak poredi iskustva iz stvarnog života mladih ljudi koji su se vratili sa očekivanjima migranata koji razmatraju povratak.

Omjer muških i ženskih povratnika u uzorku povratnika je 52% naspram 49%. I dok ovo predstavlja povoljnu podjelu polova za anketu, bitno je napomenuti da uzorak migranata koji razmatra povratak otkriva da je veći udio muškaraca nego žena trenutno zainteresiran za povratak u BiH (65% i 35%).

DIJAGRAM 4.1 POREĐENJE, UZIMAJUĆI U OBZIR POL ISPITANIKA, IZMEĐU MIGRANATA KOJI SU ZAINTERESIRANI ZA POVRATAK I POVRATNIKA

Iako 27% migranata razmatra povratak sa supružnikom i djecom, samo se 16% i vrati sa supružnikom i djecom, što se može pripisati teškoćama u stvarnosti takvog povratka na koje se nailazi. Među teškoćama koje su naglašene kod povratka sa supružnikom i djecom su prepreke pronalaženju adekvatnog školovanja za djecu, te nedostatak prilike za zaposlenje

supružnika. Najveća nepodudarnost studiji se susreće kod poređenja migranata koji razmatraju povratak i koji očekuju da će pronaći adekvatno obrazovanje za djecu (22%), u poređenju sa 7% povratnika koji su to stvarno i uspjeli.

“MORA SE OSIGURATI POSAO PRIJE POVRATKA. OSJEĆAM DA JE MOJOJ DJECI I DALJE BOLJE U INOSTRANSTVU, ALI SE NADAM DA ĆE SE OVO POPRAVITI”

“ŽELIO BIH SE VRATITI, ALI ME BRINE BUDUĆNOST MOJE KĆERKE KOJA JE ROĐENA U SAD. OVDJE, IMAM MNOGO ALTERNATIVA ZA NJENO OBRAZOVANJE I OPĆU PRAVIČNOST SISTEMA...”

Pored ovoga, 21% migranata koji razmatraju povratak očekuje da će postojati prilike za zaposlenje supružnika, ali samo 8% povratnika i potvrđuje da su se ova očekivanja i ostvarila.

Ostale razlike su u oblasti penzionih planova. Siguran penzioni plan po povratku očekuje 27% zainteresiranih migranata, ali je ovo pronašlo samo 7% povratnika. Nedostatak sigurnog penzionog plana će vjerovatno omesti starije povratnike i uticati na dužinu ostanka 64% migranata koji su iskazali interes za trajnim povratkom. Pored toga, samo 20% povratnika ima pristupa zdravstvenom osiguranju (iako je samo 6% onih koji su zainteresirani za povratak iskazalo zabrinutost vezano za pružanje zdravstvenog osiguranja). Ovo su ključne oblasti koje iziskuju znatnu pažnju, kako bi se olakšao povratak i uspješna reintegracija dijaspore u tržište rada.

Pitanje vezano za državljanstvo, otkriva da, iako 11% migranata koji razmatraju povratak ima samo strano državljanstvo, samo 1% povratnika ima strano državljanstvo. Ovo može biti jasan pokazatelj da je povratak u BiH onih sa stranim državljanstvom znatno teži od očekivanog.

„...POŠTO IMAM SAMO NJEMAČKO DRŽAVLJANSTVO, U BIH ME TRETIRAJU KAO STRANCA, ŠTO ZNAČI DA BIH TREBAO DA SE PRIJAVIM ZA RADNU DOZVOLU I PROĐEM KROZ OSTATAK BIROKRATSKIH PREPREKA. KOD SVIH KOMPANIJA KOD KOJIH SAM SE PRIJAVIO ZA ZAPOSLENJE, PREDSTAVLJAO SAM IM PREVIŠE POSLA I RADIJE BI ZAPOSILILI DOMAĆE STANOVNIŠTVO. TO JE ŠTETA, ZATO ŠTO MISLIM DA LJUDI IZ DIJASPORE MOGU SVOJIM ISKUSTVOM KOJE SU STEKLI U INOSTRANSTVU PRENIJETI DOSTA ZNANJA I POMOĆI RAZVOJU BIH.”

ZAPOSLENJE I TRŽIŠTE RADA

Povratnici su bili pitani o statusu svog zaposlenja: 61% povratnika je navelo da su zaposleni (naspram 62% dijaspore), 39% su nezaposleni (naspram 7% dijaspore), 8% su studenti (naspram 21% dijaspore), 2% povratnika i dijaspore su volonteri ili pripravnici, 2% povratnika navodi da vode sopstveno poduzeće, u poređenju sa gotovo 8% migranata u dijaspori koji razmatraju povratak. I dok 40% migranata koji razmatraju povratak navodi da je preduslov da nađu posao u svojoj struci, u realnosti je ovo slučaj sa samo 20% povratnika, brojevi koji se takođe trebaju gledati u svjetlu zvanične opće stope nezaposlenosti u BiH koja je iznosila 27%.⁷

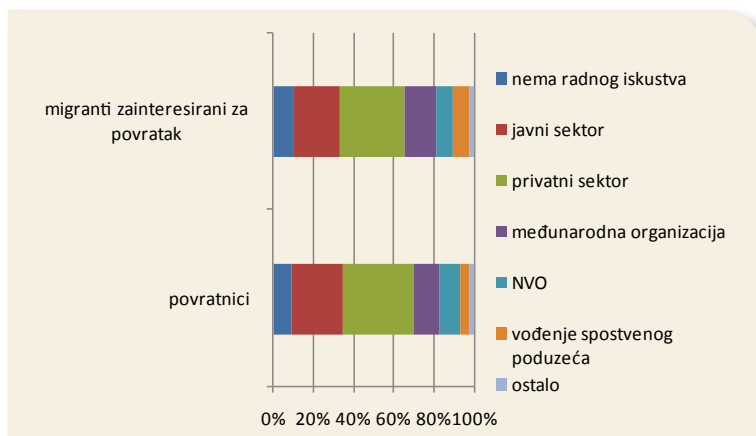
Poređenje iskustva zaposlenja između povratnika i migranata koji razmatraju povratak

7 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, "Anketa o radnoj snazi 2010", http://www.bhas.ba/tematskibilteni/lfs_2010_001_01-bh.pdf

otkriva da za osobe u dijaspori koje imaju između jednu i pet godina radnog iskustva postoji veća vjerovatnoća da će se vratiti u BiH od onih sa iscrpnijim radnim iskustvom. Mogući razlog za ovo je da ljudi sa manje godina radnog iskustva iskustva jesu mnogo mobilniji na globalnom tržištu rada i imaju veću sklonost ka preuzimanju rizika tako što će ući na novo tržište rada.

Podjela zaposlenosti po sektorima je u širem kontekstu slična, sa tim da privatni sektor predstavlja glavni sektor zaposlenja i za migrante u inostranstvu i za povratnike u BiH.

DIJAGRAM 4.2 SEKTORI RADNOG ISKUSTVA MIGRANATA ZAINTERESIRANIH ZA POVRATAK U BIH I POVRATNIKA

Određeni sektori u kojima su povratnici zaposleni su menadžment (25%); informacione tehnologije (20%); obrazovanje i odgoj djece (15%); administrativni poslovi (15%); socijalni/neprofitni rad (15%); bankarstvo, finansijske usluge, i osiguranje (12%); računovodstvo i finansije (11%); i prodaja (10%). Ovo se u širokom pogledu podudara sa sektorima u koje se dijaspora nada da će ući ako se vrata, iako dijaspora takođe pokazuje interes za javni sektor i nauku kao potencijalne sektore zaposlenja ukoliko se vrata.

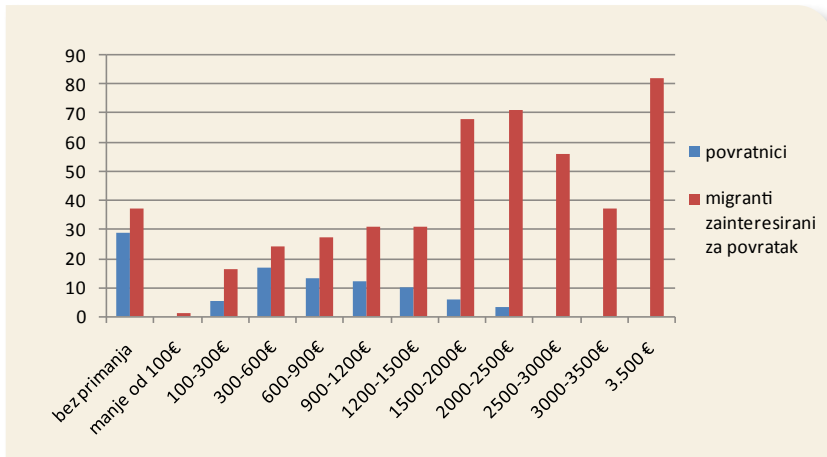
Prosječna mjesečna plata za povratnike na BiH tržište rada je 625 EUR, dok je prosječni mjesečni prihod domaćinstva 830 EUR. Prosječno domaćinstvo povratnika se sastoji od 2,1 osobe. U poređenju sa pojedinačnim neto prihodom koji prijave povratnici, nizak prihod domaćinstva sugerise da je obično u domaćinstvu jedna osoba zaposlena. Međutim, državni prosjek mjesečne plaće u BiH u 2010. godini je 798 KM⁸ (406 EUR⁹) u 2009. godini, što predstavlja 65% mjesečnog prihoda koji su prikazali povratnici iz ove ankete. Ova razlika u prihodima sugerise da unaprijeđene vještine i iskustvo povratnika su nešto što poslodavci cijene, i da traže zaposlenje u sektorima koji su bolje plaćeni.

U poređenju sa migrantima koji razmatraju povratak, osobni neto dohodak povratnika je 22% niži, a neto prihod domaćinstva je 71% niži. Ovo jasno pokazuje da će povratak na BiH tržište rada vjerovatno rezultirati u deficitu i u osobnom prihodu i u prihodu domaćinstva. Razlika u prihodu domaćinstva se može objasniti i gubitkom prihoda drugog donosioca plate u domaćinstvo, a moguće i društvenim doprinosima koji su dobijani u državi odredišta.

8 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, "Anketa o radnoj snazi 2010", http://www.bhas.ba/tematskibilteni/lfs_2010_001_01-bh.pdf

9 Raiffeisen banka BH, online konvertor KM u EUR, 02.11.2011

DIJAGRAM 4.3. MJESEČNI PRIHOD POVRATNIKA U POREĐENJU SA MIGRANTIMA ZAINTERESIRANIM ZA POVRATAK

INFORMACIJE O TRŽIŠTU RADA

Prosječno, povratnici provode između tri i šest mjeseci tražeći posao, imali su dva posla od povratka i imaju između jedne i tri godine ukupnog radnog iskustva. Povratnici su utvrdili da su najbolji načini pronalazjenja posla putem preporuka prijatelja i porodice (30%), internet (25%), direktnog kontakta sa željenim poslodavcem (20%), i oglasa u BiH novinama (14%).

Većina povratnika navodi da su im nedostajale relevantne informacije o tržištu rada po povratku. Samo 6% navodi da su imali pristup informacijama o tržištu rada u različitim općinama u BiH, dok 90% nije imalo informacije o uslugama koje pružaju Zavodi za zapošljavanje. Poredeći pristup informacijama povratnika i migranata koji razmatraju povratak, očito je da, u 4,8 godina koje su povratnici u prosjeku proveli u BiH, nije postignut napredak u pružanju informacija o tržištu rada. U mnogim slučajevima, zahtjevi za informacijama o tržištu od strane povratnika su veći nego što je procijenjena potreba za informacijama koju su dali migranti u inostranstvu koji su zainteresirani za povratak.

Anketirani su bili pitani da navedu informacije koje su im trebale pri povratku (u slučaju povratnika) ili informacije koje bi im bile korisne pri povratku (u slučaju onih zainteresiranih za povratak).

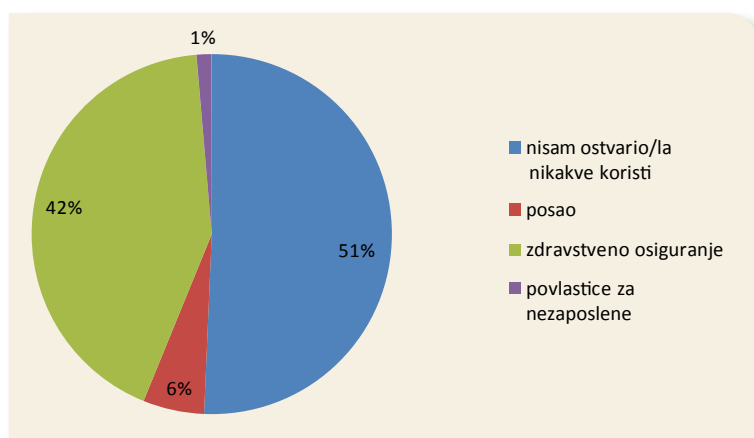
TABELA 4.1 INFORMACIJE O TRŽIŠTU RADA KOJE SU TRAŽILI MIGRANTI ZAINTERESIRANI ZA POVRATAK I POVRATNICI

ODGOVOR	ZAINTERESIRANI MIGRANT	POVRATNICI
Informacije o tome kako naći upražnjena radna mjesta	54%	50%
Informacije o potražnji za radnom snagom u mojoj struci	58%	68%
Informacije o tržištu rada za različite općine u BiH	49%	77%
Kanali traženja posla	49%	61%
Kako pribaviti lične dokumente	24%	39%
Informacije o koristima od socijalne zaštite (zdravstveno i penziono osiguranje te povlastice za vrijeme nezaposlenosti)	41%	59%
Informacije o uslugama koje pružaju Zavodi za zapošljavanje	41%	74%

“SVE INFORMACIJE KOJE SAM DOBIO MORAO SAM SAM NAĆI, NE MISLIM DA POSTOJI BILO KOJA SLUŽBA KOJA PRIKUPLJA SVE INFORMACIJE KOJE SU POTREBNE POVRATNICIMA IZ DIJASPORE PO POVRATKU U BIH A NIKO MI NIJE DAO BILO KAKVE INFORMACIJE, TRAŽIO SAM IH I PRONAŠAO SAM”

Po povratku u BiH, 38% povratnika se registriralo u Zavodu za zapošljavanje, što je u skladu sa brojem migranata u inostranstvu koji bi se registrirali po povratku (37%). U pogledu koristi koje pružaju Zavodi za zapošljavanje, dijagram koji slijedi pokazuje da 52% povratnika koji su se registrirali kod Zavoda za zapošljavanje nisu primili nikakve koristi. Među onima koji su dobili koristi tj. ostvarili prava, većina je stekla pravo na zdravstveno osiguranje (42%). Usprkos činjenici da 35% migranata ima radno iskustvo prije svoje inicijalne migracije, samo se 1% uspješno prijavilo na povlastice za nezaposlene. Ovaj broj sugerira da postoji nedostatak informacija o uslugama koje Zavodi za zapošljavanje pružaju.

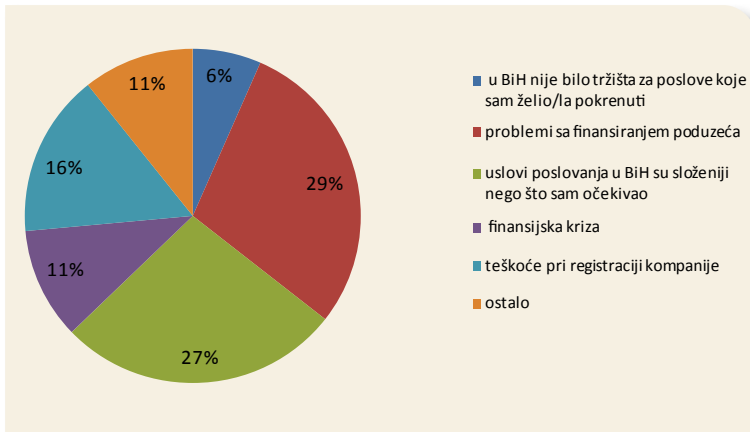
DIJAGRAM 4.4. KORISTI OSTVARENE PO REGISTRIRANJU PRI ZAVODIMA ZA ZAPOŠLJAVANJE PO POVRATKU

PODUZETNIŠTVO

Najveća razlika u sektorima zapošljavanja koja se javlja kod poređenja dviju grupa, može se uočiti kod samozapošljavanja; samo 2% povratnika vode vlastito poduzeće, u poređenju sa 8% među migrantima koji razmatraju povratak. Kao prepreke pokretanju poduzeća u BiH su navedeni problemi sa finansiranjem poduzeća (27%), teškoće pri registraciji kompanije (16%) i finansijska kriza (11%). Vjerovatno je da će se 32% povratnika, koji razmatraju povratak, a koji su naveli zainteresiranost za pokretanje poduzeća po povratku susresti sa sličnim preprekama ako se ne poduzmu određene mjere kako bi se sa ovim borilo.

DIJAGRAM 4.5 PREPREKE POKRETANJU PODUZEĆA U BIH PO POVRAKU

“POKUŠAO SAM OTVORITI DVIJE KOMPANIJE U BIH OVE GODINE, ALI BIROKRATIJA, KORUPCIJA U INSTITUCIJAMA I AROGANCIJA U POGLEDU RADA I ODGOVORNOSTI, KAO NEPOSTOJEĆI KODEKS POSLOVANJA, PRISILILI SU ME DA SE VRATIM NAZAD U SAD. IMAM MAGISTERIJ IZ MEĐUNARODNOG UPRAVLJANJA I STRUČNJAK SAM IZ OBLASTI INFORMATIKE SA VIŠE OD 10 GODINA RADNOG ISKUSTVA. TEČNO GOVORIM ENGLNESKI I NJEMAČKI I USPJEŠNO SAM POSLOVAO ŠIROM EVROPE, KANADE I SAD. NAŽALOST, VRLO NEUSPJEŠNO U MOJOJ BIH.”

NOSTRIFIKACIJA DIPLOMA

44% povratnika je pokušalo nostrificirati diplome, od čega je samo 15% njih uspjelo. Vjerovatno je da mnogi od onih koji su zaposleni bez priznavanja diploma, rade u firmama ili međunarodnim organizacijama koje ne traže nostrificiranje diploma. Povratne informacije od anketiranih ukazuju na to da je traženi postupak nostrificiranja diploma veoma dugotrajan, iscrpljujući te skup.

„SAMO PRONAĆI PRAVO MJESTO DA NOSTRIFICIRAM DIPLOMU JE BIO IZAZOV. POSTUPAK JE SMJEŠAN, SKUP I OSMIŠLJEN SA NAMJEROM DA ME OBESHABRI DA OSTANEM U BIH. ODUSTAO SAM OD POSTUPKA I NAŠAO POSAO U MEĐUNARODNOJ FIRMI KOJA UOPĆE NE TRAŽI NOSTRIFIKACIJU.”

“NE POKUŠAVAM NOSTRIFICIRATI DIPLOMU JER NEMAM NAMJERU RADITI U JAVNOM SEKTORU”

“MOJE ISKUSTVO SA NOSTRIFIKACIJOM DIPLOMA JE BILO PRILIČNO STRESNO I NEUSPJEŠNO. PRIKUPljanJE DOKUMENATA, NEPRIJATELJSKI STAV DJELATNIKA, CIJENA OD 1000 KM, ČINJENICA DA NIKAD NEĆU MOĆI NOSTRIFICIRATI SVOJU DIPLOMA ZATO ŠTO NASTAVNI PLAN I PROGRAM MOG MAGISTARSKOG STUDIJA STEČENOG U INOSTRANSTVU NIJE KONZISTENTAN SA RELEVANTNIM NASTAVNIM PLANOM I PROGRAMOM NA BIH UNIVERZITETU.”

MOTIVISANOST ZA POVRATAK

Primarni motivi među povratnicima su onaj da „*prijatelji i porodica žive u BiH*“ (50%), „*da pomognem ponovno izgraditi zemlju znanjem i iskustvom*“ (43%), i iskustvo u kom se migrant ne osjeća potpuno integrisanim u državi prethodnog odredišta (21%). Ovo je u skladu sa motivima kod migranata koji razmatraju povratak, od kojih su mnogi izrazili volju da pomognu razvoj BiH i nostalgiju kao pokretačke faktore. Najmanje bitan motiv povratka su nemogućnost pronalaženja posla u državi prethodnog boravka (3%): drugim riječima, nezaposlenost u državi odredišta nije pokretački faktor u povratku.

PREPREKE POVRATKU

Ako uporedimo zabrinutosti koje je dijaspora iskazala sa preprekama na koje su stvarno naišli povratnici, možemo vidjeti da migranti zainteresirani za povratak već imaju razumno viđenje izazova na koje će naići u mogućem povratku. U poređenju izazova koji se očekuju po povratku sa preprekama na koje su povratnici naišli, 23% migranata koji razmatraju povratak su zabrinuti za visinu svoje plaće, što je prepreka sa kojom se suočilo 50% povratnika. Sličan trend se uočava i u pogledu uopšte pronalaženja zaposlenja, sa 25% migranata koji razmatraju povratak koji ovo navode kao moguću poteškoću, a 49% povratnika potvrđuje da je ovo prepreka po povratku. Nezadovoljavajuće ekonomsko i poslovno okruženje, briga za 24% migranata i 49% povratnika, a nezadovoljavajuća politička situacija, koju je kao prepreku navelo 25% zainteresiranih migranata je potvrđena kod 48% povratnika, su i dalje primarna pitanja među migrantima koji razmatraju povratak u inostranstvu i situacija sa kojima se stvarno suočavaju oni povratnici koji su u zemlji.

“DANAS, SVE SE OKREĆE OKO NOVCA, I ČAK IAKO MNOGI SMATRAJU DA IH NEŠTO PRIVLAČI U ZEMLJU NJIHOVIH RODITELJA, NESUMNJIVO JE DA BIH NE MOŽE PONUDITI ISTE EKONOMSKE PRILIKE KAO DRŽAVE ZAPADNE EVROPE I SAD. KADA BI BILO VIŠE PRILIKE ZA RAD, DOBRIH POSLOVA I RAZLIČITIH MOGUĆNOSTI, PO MOM MIŠLJENJU MNOGI BI LJUDI ODLUČILI DA SE VRATE.”

“ONO ŠTO JE VEOMA RAZOČARAVAJUĆE JE TO DA STVARI KOJE SAM NAUČIO VAN BOSNE I HERCEGOVINE NISAM BIO U MOGUĆNOSTI DA PODIJELIM S BILO KIM. ILI SAM PREKVALIFIKOVAN ILI NEMAM DOVOLJNO VEZA SA POLITIČARIMA ILI POSLODAVCEM. TO JE JAKO TUŽNO AKO MENE PITATE. MI ZAPOŠLJAVAMO LJUDE NA RADNA MJESTA NA OSNOVU NJIHOVIH POLITIČKIH VEZA ILI POLOŽAJA NJIHOVE PORODICE.”

Ključni zaključci za povratnike; stvarnosti prema očekivanjima

- U poređenju sa prosječnim prihodom migranata koji razmatraju povratak na tržište rada, prihod povratnika u BiH je niži za 22% u pogledu osobnog neto prihoda i za 71% neto prihoda domaćinstva.
- Znatno manje migranata (2%) vode vlastito poduzeće u BiH nego u inostranstvu (8%). Kao prepreke pokretanju poduzeća u BiH navode se: teškoće sa pronalaženjem izvora finansiranja (29%), uslovi za poslovanje u BiH su teži nego što je očekivano (27%), teškoće sa registriranjem kompanije (16%) i finansijska kriza (11%).
- Uzorak koji se sastoji od povratnika, pokazuje podjelu na osnovu pola sa 52% muškaraca i 48% žena. Iako ovo predstavlja dobru podjelu na osnovu pola kod povratnika, uzorak migranata zainteresiranih za povratak pokazuje da je više muškaraca (65%) nego žena (35%) trenutno zainteresirano za povratak u BiH.
- Pitanje o državljanstvu pokazuje da u grupi povratnika koji trenutno borave u BiH, 1% ima samo strano državljanstvo, dok 11% migranata zainteresiranih za povratak ima samo strano državljanstvo. Ovo sugerira da je povratak u BiH za one sa stranim državljanstvom teži nego što to očekuju migranti u inostranstvu. Povratnici sa BiH državljanstvom predstavljaju 50% uzorka, a 49% ima dvojno državljanstvo.
- U poređenju sa preprekama koje se očekuju po povratku sa onima koje su stvarno iskusili povratnici, vidi se da su zainteresovani migranti zabrinuti za visinu plate (23%), što je potvrđeno kod 50% povratnika. Isti trendovi se mogu uočiti kod pronalaženja zaposlenja, gdje 25% ovo navodi kao zabrinutost, što se potvrđuje kod 49% povratnika.

E.

Migranti koji su se vratili u BiH i ponovo otišli

Motivacija za povratak, kako su odabrali povratnici koji su napustili BiH pokazuje iste trendove kao što je otkriveno kod migranata u inostranstvu koji su zainteresirani za povratak kao i kod povratnika koji su još u BiH. Poriv da se doprinese razvoju BiH, jake porodične veze sa članovima porodice koji borave u BiH i želja da se djeca odgajaju u BiH čine se kao najjači motivi za sve grupe i vjerovatno je da će tokom vremena ostati stabilni, imajući u vidu da služe kao motivi povratnicima koji su se vratili prije pet godina i da su još uvijek pokretači za one koji namjeravaju da se vrate u skoroj budućnosti. Motivi ličnog izazova (29%), integracija u bh. društvo (29%), i pokušaja integracije u bh. kulturu (29%) koji su najviše rangirani kod ove posebne grupe povratnika koji su ponovo migrirali, sugeriše da oni imaju težnju da nauče više o BiH društvu i kulturi, i vide povratak kao priliku za osobni razvoj i izazov, više nego trajno rješenje.

“ŠKOLUJEM SE DA BIH DOBIO DIPLOMU IZ MEĐUNARODNIH ODNOSA U 2011. GODINI I NADAM SE DA ĆU NAĆI ZAPOSLENJE U SARAJEVU. PROVEO SAM 6 MJESECI U BIH 2010. GODINE KAKO BIH ISPITAO TEREN ZA ODRŽIVI POVRATAK.”

TRŽIŠTE RADA

Prosječna dužina vremena koje mladi ljudi provedu u BiH, prije ponovnog odlaska (bilo u državu prethodnog odredišta ili na novu destinaciju) je bila 1,6 godina. Prosječno, vratili su se prije 5,2 godina (u ili oko 2005. godine) i ponovo napuštali zemlju nakon 3,3 godine (u ili oko 2007.). U ovoj grupi povratnika koji su ponovo migrirali 55% je odgovorilo da su mogli naći posao u BiH, dok 13% nije moglo, a 33% je tvrdilo da je nezaposlenost primarni razlog za napuštanje BiH.

Prosječan period vremena koji ovi povratnici provedu tražeći posao je tri do šest mjeseci, poslove mijenjaju u prosjeku dva puta, a stekli su 1 do 2 godine radnog iskustva, što se sve podudara sa iskustvom povratnika koji i dalje borave u BiH. Prosječna plaća tokom zaposlenja u BiH je iznosila 600 do 900 EUR što je takođe u istom rasponu kao što navode i povratnici koji su ostali u BiH.

TABELA 5.1 DA LI STE PRONAŠLI POSAO PO DOLASKU U BIH?

ODGOVOR	
Da, našao sam posao prije dolaska u zemlju	18%
Da, našao sam posao po povratku	38%
Ne	13%
Ne, nisam našao posao i napustio sam zemlju zbog toga	33%

USLOVI SA KOJIMA SE SUSRELO PO POVRAJKU

Ova grupa povratnika, koja je ponovo otišla imala je rješeno stambeno pitanje (56%), posao u struci (27%), zdravstveno osiguranje (20%), i izgrađenu društvenu mrežu (17%), što slijedi trendove koje su dali povratnici koji su još u BiH. Povratnici koji su otišli, takođe navode slične niske postotke uslova kao i oni koji su ostali kada se radi o penzionom planu (2%), obrazovanju djece (2%), i poslu za partnera/supružnika (2%).

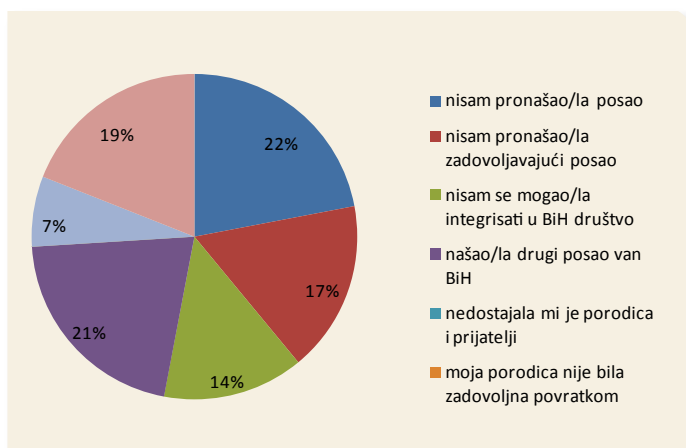
PREPREKE PO POVRAJKU I RAZLOZI ZA PONOVO MIGRIRANJE IZ BIH

Dakle, zašto je ova grupa mladih ljudi otišla dok je druga grupa ostala u zemlji? Nažalost, djelokrug ove ankete i veličina ove određene grupe ispitanika ne dopušta nam da izvodimo bilo kakve čvrste zaključke. Nagovještaj može biti u činjenici da je jedna trećina onih koji su migrirali ponovo (suprotno onim 19% koji su ostali u državi) navela da niti jedna od prilika koje su navedene u anketi nije nešto na šta su naišli po povratku.

Anketa takođe daje razloge zašto mladi povratnici biraju da ponovo napuste zemlju: neki nikad ne nađu zaposlenje (22%), drugi nađu drugi posao izvan BiH (21%), porodice nisu bile zadovoljne povratkom (19%), neki nikad nisu našli zadovoljavajuće zaposlenje (17%), a neki se nisu mogli integrisati u BiH društvo (14%). Stoga je održivi povratak za ovu grupu primarno ovisio o uspješnoj integraciji na BiH tržište rada: nezaposlenost, nedostatak zadovoljavajućeg zaposlenja ili nova poslovna prilika u inostranstvu pokretači druge migracije iz BiH. Ono što je interesantno je da se takođe može uočiti da zadovoljstvo supružnika ili partnera iskustvom povratka (i posebno uspjeh partnera na tržištu rada – samo 2% partnera ponovnih migranata su bili u stanju da nađu posao po povratku) jeste bitan faktor za održivi povratak iz inostranstva. Međutim, 60% ispitanika je navelo da bi razmislili o povratku na BiH tržište rada.

“ŽELIO SAM SE VRATITI I TO SAM I UČINIO, ALI MOJE OKRUŽENJE JE STVORILO DVA VELIKA PROBLEMA. PRVI JE DA SAM STUDIRAO U INOSTRANSTVU (NISAM KLASIČNA DIJASPORA PO DEFINICIJI, VANI SAM BIO SAMO RADI STUDIJA) I NA TO SE GLEDALO SA PODSMJEHOM. DRUGI JE DA KADA SAM SE VRATIO SA VJERENICOM (KASNIJE SUPRUGOM) KOJA NIJE BIH DRŽAVLJANKA, TE PO TOME NIJE MOGLA NAĆI NORMALNO ZAPOSLENJE USLJED POTREBE DA IMA RADNU DOZVOLU.”

DIJAGRAM 5.1. RAZLOZI ZA PONOVNU MIGRACIJU

Ohrabrenje za mlade ljude u dijaspori koji su možda poželjeli da se vrate i da “ispitaju teren” leži u tome što su se plate onih koji su se vratili u BiH, a onda ponovo otišli vratile na nivo prije odlaska, što sugeriše da period privremenog povratka u BiH nema negativan uticaj na potencijal zarade u inostranstvu.

“VRATIO SAM SE U BIH JER SAM DUBOKO VJEROVAO DA MOGU KORISTITI MOJE OBRAZOVANJE STEČENO U INOSTRANSTVU KAKO BIH DOPRINOSIO RAZVOJU SVOJE ZEMLJE ALI NAKON SKORO TRI GODINE SAM ODLUČIO DA PONOVO NAPUSTIM BIH ZATO ŠTO NISAM MOGAO NAĆI ADEKVATNO ZAPOSLENJE. RADIO SAM ZA 500,00 DOLARA MJESEČNO 10 MJESECI I JEDNOSTAVNO NISAM MOGAO NASTAVITI ŽIVJETI OD TAKO MALE PLAĆE.”

“BILO JE JAKO TEŠKO REINTEGRISATI SE RADI NEGATIVNOSTI SA KOJOM SE MLADI SUOČAVAJU REDOVNO. PRONAĆI POSAO JE BILO GOTOVO NEMOGUĆE JER JE POSTALO JASNO KAKO “VEZE” I “POZNANSTVA” FUNKCIONIŠU U STVARNOM ŽIVOTU. ŠTO SE TIČE STILA ŽIVOTA BILO JE PRILIČNO LAKO REINTEGRISATI SE I PONOVO POVEZATI SA PRIJATELJIMA I PORODICOM.”

Ključni zaključci migranata koji su se vratili u BiH i ponovo otišli

- 55% je odgovorilo da su mogli naći posao tokom svog boravka u BiH, dok 46% nije bilo u mogućnosti da nađe posao. Primali su 600-900 EUR prihoda, što se podudara sa prihodima povratnika koji su još uvijek u BiH.
- I dok su povratnici pokretani istim motivima kao povratnici da doprinesu razvoju BiH i ujedine se sa porodicom i prijateljima, glavni razlozi ponovne migracije iz BiH su bili nemogućnost da se uopće pronade posao (22%), pronalaženje drugog posla izvan BiH (21%), moja porodica nije bila zadovoljna povratkom (19%) i nikad nisam našao zadovoljavajuće zaposlenje (17%).
- Postojeći prosječni neto mjesečni prihod ove grupe ispitanika je 808 EUR, a prosječni mjesečni prihod domaćinstva je 2,801 EUR što sugerise da su njihove plaće u dijaspori ostale na istom nivou kao i prije odlaska u BiH, što znači da migracija u BiH nema negativan uticaj na potencijal zarade u inostranstvu.
- 60% ispitanika je odgovorilo da bi opet razmotrili povratak na BiH tržište rada.

F.

Migranti u inostranstvu koji ne razmatraju povratak:

Pregled

Od ukupnog broja ispitanika, 31% navodi da ne razmatraju povratak u BiH. Ova grupa se dalje može podijeliti na one koji navode da *trenutno* nisu zainteresirani za povratak u BiH, ali mogu promijeniti mišljenje u budućnosti (15% ove grupe) i one koji navode da *nemaju namjeru da se ikad vrate* (85% ove grupe). U ovoj grupi od 271 ispitanika, 56% su muškarci, a 44% žene.

51% u ovoj grupi ima samo BiH državljanstvo, što je visok postotak u poređenju sa drugim segmentima ispitanika ankete. Oko 36% ove grupe mlade dijaspore ima i BiH državljanstvo i državljanstvo države odredišta, dok 13% ispitanika u ovoj grupi ima samo strano državljanstvo, što je procenat koji je donekle viši nego kod migranata zainteresiranih za povratak i onih koji su se vratili.

PREPREKE POVRATKU

Ono što se vidi kao prepreke povratku u BiH su nezadovoljavajuća politička situacija u državi (21%), nezadovoljavajuće ekonomsko i poslovno okruženje u BiH (18%), nivo plata u BiH (17%), razlike u životnom standardu između sadašnje države boravka i BiH (16%), pronalaženje zaposlenja u struci (14%). U poređenju sa drugim grupama u anketi, oni koji ne razmatraju povratak vide prepreke društveno-političkog i makroekonomskog okruženja kao najveću kočnicu, dok se druge grupe više fokusiraju na praktična pitanja pronalaženja posla.

Mnogi ispitanici iz ove grupe su odabrali da navedu svoje preduslove koji su im potrebni da postoje prije nego bi razmotrili povratak u BiH. Mnogi od njih su odabrali da se fokusiraju uopćeno na društvo, umjesto na zaposlenje i tržište rada: “*dugoročna politička i socijalna stabilnost*,” “*više tolerantnosti među nacionalnostima i polovima*” i “*jače demokratske institucije i bolja ekonomija*.”

“(MOJ USLOV ZA POVRATAK JE) PRILIKA DA UNAPRIJEDIM USLOVE RADA U SVOJOJ STRUCI, NIZAK STEPEN KORUPCIJE, BRŽI RAD PRAVNOG SISTEMA, NIŽE STOPE KRIMINALA I UKIDANJE ENTITETA”.

Ključni zaključci migranata u inostranstvu koji ne razmatraju povratak

- U grupi migranata koja nije zainteresirana za povratak, 85% njih navodi da nemaju namjeru da se ikad vrate dok 15% ne razmatra povratak kao opciju trenutno, ali može promijeniti mišljenje u budućnosti.
- Ono što se vidi kao prepreke povratku u BiH su nezadovoljavajuća politička situacija u državi (21%), nezadovoljavajuće ekonomsko i poslovno okruženje u državi (18%), nivo plaće (17%) i razlika u životnom standardu između trenutne države boravka i BiH (16%) i pronalaženje posla u struci (14%). Ova druga po veličini grupa u uzorku (31% od ukupnog uzorka) iskazuje stav tako što dovodi u prvi plan političke razloge i nezadovoljstvo postojećom ekonomskom situacijom u državi kao prepreke povratku.

G.

Doprinosi razvoju BiH

KAKO DIJASPORA MOŽE DOPRINIJETI RAZVOJU BIH?

Migracija i razvoj tj. uticaj migranata na razvoj svoje domovine, je sve popularnije polje istraživanja i aktivnosti širom svijeta. Anketa je sadržala niz pitanja vezanih za potencijal mlade dijasporne da doprinese razvoju BiH.

Sljedeće izjave su date svim ispitanicima. Ispitanici su odgovarali koristeći skalu od 1 do 4 koja je formulisana tako da 4 predstavlja najviši stepen slaganja sa izjavom (*apsolutno se slažem*), a 1 pokazuje najmanji stepen slaganja (*potpuno se ne slažem*) gdje je 2 “*tendencija ka neslaganju*”, a 3 “*tendencija ka slaganju*”.

TABELA 8.1 DOPRINOS DIJASPORE RAZVOJU BIH

ODGOVOR	POVRATNICI	ZAINTERESIRANI	PONOVNI MIGRANTI	NEZAINTERESIRANI	PROSJEK SVIH GRUPA/ PITANJU
Identifikujem se sa razvojem BiH	2.4	2.5	2.8	2.9	2.7
Vjerujem da mlada radna snaga iz dijasporne može unaprijediti razvoj BiH	2.0	1.9	1.9	2.2	2.0
Osjećam da sam mogao/la - bih mogao/la podijeliti znanje i iskustvo koje sam stekao/la u inostranstvu sa kolegama u BiH	1.9	2.0	1.8	2.5	2.0

Iako sve grupe pokazuju visok stepen slaganja sa izjavom “*identifikujem se sa razvojem BiH,*” izgleda da su više skeptični kada se radi o njihovoj mogućnosti da stvarno doprinesu razvoju BiH: i “*unapređenje razvoja BiH*” i “*razmjena znanja i iskustva*” su dobili niske ocjene. Ove prilično slabe prognoze mogu govoriti o značaju sveukupnog izazova sa kojim se suočava razvoj BiH i činjenici da dijaspora ne vidi klimu u domovini koja je otvorena ka prenosu znanja i vještina kod kolega iz njihove oblasti rada po povratku.

Da bi se identifikovalo kako su pripadnici dijaspore izvan BiH granica zainteresirani da budu dio razvoja BiH, dat je dodatni set opcija za doprinos BiH koji je bio na raspolaganju samo migrantima izvan BiH. Bili su dopušteni višestruki odgovori na pitanje.

TABELA 8.2 . NA KOJI NAČIN STE ZAINTERESIRANI ZA DOPRINOS RAZVOJU BIH?

ODGOVOR	ZAINTERESIRANI	PONOVNI MIGRANTI	NEZAINTERESIRANI
(Ponovnim) dolaskom na BiH tržište rada	51%	42%	
Volontiranjem u BiH tokom ograničenog vremenskog perioda svake godine	14%	17%	24%
Online/virtualnim volontiranjem	12%	20%	36%
Štednjom novca u BiH bankama	15%	12%	24%
Obnovom stambene jedinice u BiH	26%	27%	52%
Slanjem novca porodici i prijateljima u BiH	30%	39%	81%
Odmorom u BiH svake godine	31%	31%	69%
Investiranjem u BiH projekte	23%	24%	48%
Pokretanjem poduzeća u BiH	35%	20%	69%
Uspostavom poslovnih veza sa poduzećima u BiH	30%	34%	67%
Nuđenjem besplatnih konsultacija kolegama/ poduzećima u BiH u mojoj oblasti stručnosti	23%	29%	57%

Migranti u inostranstvu zainteresirani za povratak smatraju da najbolje mogu doprinijeti povratkom na BiH tržište rada (51%), pokretanjem poslovne aktivnosti u BiH (35%), i odmorom u BiH svake godine. Migranti koji su se vratili u BiH i ponovo otišli vide drugi povratak na BiH tržište rada (31%), slanje novca porodici i prijateljima u BiH (39%) i uspostavu poslovnih veza sa BiH kompanijama kao svoj preferirani način održavanja veze sa domovinom. Migranti u inostranstvu koji su izjavili da nisu zainteresirani za povratak u BiH, u ogromnom broju smatraju da najbolje mogu doprinijeti putem slanjem novčanih doznaka (81%), uspostavom poslovnih veza sa BiH kompanijama (67%) i ponudom besplatnih konsultacija kolegama/kompanijama u BiH u svojoj stručnoj oblasti (57%).

Iako mladi ljudi koji su imali priliku vratiti se u BiH osjećaju da doprinose ili mogu doprinijeti najviše kroz svoje prisustvo na lokalnom tržištu rada, oni koji još žive u dijaspori pokazuju interes da pomognu razvoj BiH putem slanja novčanih doznaka, uspostavom poslovnih veza sa BiH kompanijama i ponudom besplatnih konsultacija kolegama/kompanijama u BiH iz njihove stručne oblasti. Ovo sugeriše da postoji volja da se doprinese razvoju BiH i kroz fizički povratak i u vidu doprinosa koji ne traže fizičko prisustvo u državi.

POSTOJI LI RECIPROCITET DOBITI I POVRATKA?

Imajući u vidu da dijaspora i mladi povratnici pokazuju interes za povratak i/ili doprinos razvoju svoje zemlje porijekla; da li takođe vide i ličnu dobit u dolasku u BiH?

Anketirani su pitani da rangiraju na ljestvici od 1 do 4 svoje mišljenje kako njihovo učešće na BiH tržištu rada *je* (u slučaju onih koji su radili u BiH) ili *bi* (u slučaju onih koji žive u dijaspori i koji nisu imali radnog iskustva u BiH) uticalo na njihov osobni rast i karijeru. U tabeli koja slijedi 1 je *“apsolutno se ne slažem”*, a 4 je *“apsolutno se slažem”*. Veći prosjeci stoga, ukazuju na veći stepen slaganja sa izjavom. Imajući u vidu odgovore, čini se da oni koji su anketirani u svim grupama vide rad u BiH kao priliku za osobni razvoj i napredovanje u karijeri.

TABLE 8.3 POSTOJI LI RECIPROČNA DOBIT OD POVRATKA?

ODGOVOR	POVRATNICI	ZAINTERESIRANI	PONOVI MIGRANTI	NEZAINTERESIRANI	PROSJEK SVIH GRUPA/ PITANJU
Integrisanje u tržište rada u BiH je ili mi može pružiti priliku za osobni razvoj	2.3	2.3	2.2	2.6	2.4
Dolaskom u BiH sam/mogu unaprijediti svoju karijeru	2.8	3.0	3.1	3.2	3.0

“SRETAN SAM ŠTO SAM SE VRATIO. IMAO SAM PRILIKU DA STUDIRAM U SAD I SAD JE VRIJEME DA USMJERIM ENERGIJU DA DOPRINESEM BIH. TO JE MOJA ZEMLJA I AKO NE DOPRINESEM NJENOM RAZVOJU, NEMAM PRAVA DA OČEKUJEM DA TO DRUGI UČINE.”

“RAZMIŠLJAM O POVRATKU, ALI NEMAM PREDSTAVE O TOME KAKAV BI MI BIO ŽIVOT KADA BIH SE VRATIO. POSTOJI DILEMA, GDJE SAM NAJKORISNIJI SVOJOJ ZEMLJI, TU GDJE SAM ILI TAMO U MOJOJ DOMOVINI.”

Analiza kvantitativnih podataka prikupljenih kroz YERP anketu je prikazana u prethodnom tekstu, te otkriva niz interesantnih nalaza. Prepoznavanjem ograničenja ankete koje je dato u uvodu ovog izvještaja, i dalje možemo izvući niz zaključaka i preporuka koje mogu služiti kao polazište za dalje analize, diskusije, i osmišljanje politika u BiH vezanih za dijasporu.

Rezultati o namjeri povratka migranata su pokazali da je samo mali postotak ispitanika odabrao da se nikad ne vrati u BiH (5% ukupnog uzorka). Ovaj broj, u kombinaciji sa brojkama koje pokazuju da više od pola ispitanika razmatra povratak ili bi ga moglo razmotriti, sugerira da bi adekvatne politike imale značajne rezultate u pogledu uslova povratka obrazovanih mladih ljudi koji trenutno borave u inostranstvu.

Osnovne demografske brojke o migrantima pokazuju da su BiH migranti uopćeno mladi, u braku, i da imaju djecu. Činjenica da mnogi ispitanici imaju djecu, u kombinaciji sa odgovorima na kvalitativna pitanja o uslovima za djecu, kao jedan od najznačajnijih uslova koji očekuju kada razmatraju povratak, jeste jasna sugestija onima koji kreiraju politike u vezi fokusa potencijalnih intervencija kako bi se mlada dijaspora privukla u BiH.

Ono što je posebno značajno je da većina ispitanika odgovara kako imaju univerzitetsko obrazovanje. Ovaj rezultat u kombinaciji sa kvalitativnim odgovorima na pitanja o stručnom iskustvu i vještinama koje bi mogli ponuditi na BiH tržištu rada, pokazuju kako je veliki potencijal BiH dijaspore i vrste vještina koje se mogu iskoristiti u ekonomskom razvoju zemlje. Ovo takođe sugerira koji poslovi se mogu nuditi ovim ljudima kako bi ih se privuklo da se vrate. Nadalje, ovo sugerira da će biti presudno da se otklone brojne prepreke poput teškoće i troška nostrifikacije stranih diploma.

Državni prosjek mjesečne plate u BiH je u 2010. godini bio 798 KM (408 EUR)¹⁰, što čini 65% mjesečnog prihoda koji su naveli povratnici u ovoj anketi. Razlika u prihodu sugerira da unapređene vještine i iskustvo povratnika su nešto što poslodavci cijene, i da traže zaposlenje u sektorima koji su bolje plaćeni. Međutim, u poređenju sa migrantima koji razmatraju povratak, osobna neto primanja povratnika su 22% niža i neto prihod domaćinstva je 71% niži. Ovo jasno naglašava da će povratak na BiH tržište rada vjerovatno rezultirati umanjnjem

10 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, "Anketa o radnoj snazi 2010", http://www.bhas.ba/tematskibilteni/lfs_2010_001_01-bh.pdf

kako osobnog tako i prihoda domaćinstva.

Najveći dio ispitanika ima određenog radnog iskustva, uglavnom između 1 i 5 godina (39%). I dalje, svaki peti ispitanik je odgovorio da on/a nema bilo kakvo radno iskustvo. Ovo se može objasniti činjenicom da su ovi ljudi u prosjeku veoma mladi i mnogi od njih i dalje studiraju ili su upravo izašli na tržište rada. Nedostatak radnog iskustva je u pozitivnoj korelaciji sa njihovom namjerom da se vrate. Ovo sugerira da davanje prilika za praksu mladoj dijaspori koja studira u inostranstvu može biti vrlo korisno za državu, privlačeći ih i pomažući im da se integrišu i primijene vještine koje su stekli u inostranstvu.

Od ispitanika koji su se vratili, samo trećina njih je odgovorila da su pronašli posao po povratku. Ovo sugerira da bi pružanje usluga traženja posla, obuke i karijernog savjetovanja povratnika od strane Zavoda za zapošljavanje i Centara za informisanje, savjetovanje i obuku (CISO) koje je uspostavio MDG-F YERP na 16 lokacija širom BiH, imalo znatan uticaj na povratnike i njihovu odluku da ostanu, te bi moglo smanjiti broj onih koji su odlučili da ponovo migriraju.

I dok su mnogi migranti zainteresirani za poduzetništvo, malo njih stvarno pokrene poduzeće po povratku. Ovo ukazuje na prepreke i komplikacije vezane za poslovanje u BiH ali i na to da mnogi migranti nemaju iskustva u poslovanju u BiH prije migracije niti u svojoj zemlji boravka, te im mogu nedostajati vještine pokretanja poduzeća. Ovo sugerira priliku da se mladim povratnicima pruži podrška kroz informacije, umrežavanje, finansiranje i pomoć u razvoju poslovanja.

Mlada dijaspora iz BiH doživljava "identitet dijaspore"¹¹ iako su na jednoj strani dobro plaćeni i uspješno integrisani u strano tržište rada, takođe vidimo da se ovi migranti i dalje osjećaju duboko vezani za domovinu usljed prisilne migracije, porodice i prijatelja koji žive u BiH te nedostatka holističke integriranosti u državama svog odredišta (28% migranata zainteresiranih za povratak su izjavili da se ne osjećaju kod kuće gdje trenutno žive).

Zanimljivo, sve je više, gotovo isti udio migranata u inostranstvu i onih koji su angažovani kroz stalno zaposlenje sa punim radnim vremenom (44% migranata zainteresiranih za povratak i 41% povratnika). Ovo se može gledati u kontekstu različitih faktora koji utiču na tržište rada ali takođe se određeni akcenat treba staviti na životne vještine i ključne sposobnosti¹² koje ova cijela grupa posjeduje kada ulazi na tržište rada u inostranstvu ili u BiH.

I na kraju, ali ne manje bitno, jeste završni odjeljak ovog izvještaja koji je pokazao da pripadnici dijaspore bez obzira na namjeru povratka, imaju izraženu želju da doprinesu razvoju BiH. Ako ova želja i vještine kao i iskustvo i sposobnosti koje mlada dijaspora ima da ponudi, mogu biti podržani prilikama u BiH tada i zemlja i migranti mogu biti u poziciji da razviju recipročnu vezu u kojoj svi dobijaju, povezujući migraciju i razvoj. Potencijal za "trostruki dobitak"¹³ takođe postoji: interes mlade dijaspore za "uspostavljanje poslovnih veza sa kompanijama u BiH" predstavlja priliku, ne samo za BiH već i za države koje su primile migrante, da prošire svoju zonu uticaja u državama porijekla.¹⁴

11 "...Iskustvo Dijaspore kako sam sam namjerio ovdje je definisano, ne suštinom ni čistoćom, nego kroz prepoznavanje potrebne heterogenosti i raznovrsnosti.." Hall, Stuart "Cultural Identity and Diaspora" iz knjige Jonathan Rutherforda "Identity, Community, Culture, Difference" London: Lawrence and Wishart, 1990

12 UNICEF "Identificiranje ključnih sposobnosti i životnih vještina" MDG-F/YERP publikacija 2011

13 "Cirkularna migracija" je nedavno promovirana kao trostruko dobitna kombinacija koja spaja koristi zemalja odredišta, porijekla i samih radnika migranata – i glavni je mehanizam da se poberu razvojne koristi od migracije rada. ILO 2011

14 Hatzigeorgiou, Andreas "Migracija kao potpora trgovini: Procjena veza između međunarodne trgovine i migracija," (B.E. žurnal ekonomske analize i politike 2010) The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy 2010

Razmatranja politike

Strategija za dijasporu: Dijaspore i pitanja migracije trebaju biti integrisani u postojeće strategije i donosioci odluka trebaju razmotriti dovršavanje strategije za dijasporu za BiH, crpeći iskustvo iz pozitivnih primjera drugih zemalja u regiji. Elementi bilo koje strategije koja uključuje pitanja dijaspore mogu razmotriti olakšavanje i praćenje manje opipljivih doprinosa kao što su transfer inovacija, znanja i vještina.¹⁵

Podaci o tržištu rada: Zavodi za zapošljavanje u oba entiteta su preuzeli na sebe zadatak da poboljšaju informacije o tržištu rada kako bi tačnije odražavale potražnju, ponudu i praznine na tržištu rada. Ovaj proces je od presudnog značaja za sve mlade ljude u BiH i može se dodatno pokazati koristan i za mlade migrante u inostranstvu i za razvoj BiH ako dio ovih napora dopre do dijaspore: ako nedostaci na tržištu rada budu identifikovani u pogledu ponude radne snage u zemlji, učinkovito dopiranje do i umrežavanje sa mladom dijasporom bi rezultiralo time da se osigura da nedostaci u vještinama budu popunjeni mladim talentima iz inostranstva.

Podrška mladim povratnicima i porodicama: Kao dio ove ankete, 39% povratnika koji trenutno borave u BiH prijavljuju da su nezaposleni. Ovaj broj je iznad postotka nezaposlenosti u BiH (27%) iz „Ankete o radnoj snazi 2010”¹⁶, što sugerira da se povratnici suočavaju sa dodatnim preprekama u pristupu tržištu rada. Kao što je prethodno pomenuto, ovo naglašava potrebu za uslugama traženja posla, savjetovanja o karijeri, koja bi bila posebno usmjerena na mlade povratnike i njihove supružnike. Ovo je u okviru mandata CISO i treba se poticati.

Budući da mnogi mladi ljudi koji razmatraju povratak imaju porodice, mogu se razviti kursevi jezika i kulturne orijentacije za djecu koja su u pratnji povratnika, te ih tako pripremiti za prelaz na školovanje u BiH.

Pojednostavljenje nostrifikacije diploma je neophodno. Idealno, objedinjen proces bi se tebao razviti za cijelu državu uz mogućnost praćenja zahtjeva online.

15 Zajednička inicijativa Vlade Hrvatske i Svjetske banke “Jedinstvo uz pomoć znanja” je stvorila solidne osnove za umrežavanje i zajedničke napore naučnika kod kuće i u inostranstvu. Podržava se porast veza između univerziteta i istraživačkih centara u domovini za naučnike i istraživače poput saradnje u istraživačkim projektima, organizaciji zajedničkih konferencija, institucionalnih sporazuma programa udruživanja. <http://www.ukf.hr/default.aspx?id=65>

16 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, “Anketa o radnoj snazi 2010” http://www.bhas.ba/tematskibilteni/lfs_2010_001_01-bh.pdf

Ulaganje: Agencija za promoviranje stranih ulaganja (FIPA) i regionalne razvojne agencije mogu osmisliti promotivne aktivnosti koje ciljaju mladu BiH dijasporu¹⁷ pružajući orijentaciju povratnicima zainteresiranim za ulaganje u BiH po povratku ili iz svojih zemalja boravka. Prilike umrežavanja između dijaspore i investitora povratnika, te poduzeća u državi mogu se organizirati kako bi se omogućio dvosmjerni prenos znanja i podrška. Ulaganje bi se takođe poticalo nuđenjem povoljnih poreznih tretmana, brže registracije kompanija i ostalih olakšica privremene prirode, na osnovu učinka.

SUGESTIJE ZA BUDUĆE ISTRAŽIVAČE

Dalje istraživanje treba težiti ka prikazivanju razlika u integriranju po povratku u BiH po polu, pošto je ovo istraživanje utvrdilo da se trenutno više muškaraca (65%) od žena želi vratiti na BiH tržište rada.

28% zainteresiranih migranata tvrdi da se “ne osjeća kao kod kuće tamo gdje sada žive” i smatra ovo motivom za povratak u BiH. Samo 1% zainteresiranih migranata smatra svoju nezaposlenost razlogom za povratak, što sugerira da integriranje u tržišta rada (ili nedostatak istog) predstavlja samo dio mnogih razmatranja koja utiču na želju bilo koje osobe da se vrati u BiH. Dalje istraživanje može ciljati na proučavanje punog spektra dinamike povratka i reintegracije.

Dalje istraživanje trebalo bi usmjeriti na povratak starijih migranata iz dijaspore. Ovo istraživanje pokazuje da se 27% migranata zainteresiranih za povratak nadaju sigurnom penzionom planu, što je nešto na šta je naišlo samo 7% povratnika.

Veoma mala grupa u ovom uzorku su oni koji su ponovo migrirali nakon povratka u BiH. 60% te grupe, međutim, tvrdi da su zainteresovani da se još jednom vrate u BiH. Da li su ovo cirkularni migranti, i ako jesu, kako se njihova mobilnost može podržati i kako se njihove vještine i znanje mogu iskoristiti?

Povratak i integracija poduzetnika se treba mapirati kako bi se predstavile prilike i izazovi sa kojima se investitori suočavaju po povratku u BiH.

Kratkoročne kao i dugoročne koristi vezane za tržište rada od povratka u BiH za pojedinačnog povratnika, državu prijema kao i državu iz koje se dolazi se trebaju pratiti i dokumentovati. Ko dobija u procesu povratka u domovinu?

¹⁷ Ministarstvo za dijasporu Srbije je pripremlilo material posebno namijenjen srbijanskoj dijaspori. Vidjeti primjer publikacije/CD-a “Prilike za ulaganje u općinama Srbije i gradovima” i novu web stranicu: <http://www.mzd.photosidea.com/>

